

”YMMÄRTÄMINEN ON SOVELTAMISTA”

Lain soveltamisen haasteet laajojen talousrikosten esitutkinnassa

Itä-Suomen yliopisto
Oikeustieteiden laitos
Rikos- ja prosessioikeus
Pro gradu –tutkielma 29.4.2011
Ohjaaja: Matti Tolvanen
Tekijä: Heikki Mäkimattila

Tiivistelmä

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Tiedekunta Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta		Yksikkö Oikeustieteiden laitos	
Tekijä Heikki Mäkimattila			
Työn nimi ”YMMÄRTÄMINEN ON SOVELTAMISTA” Lain soveltamisen haasteet laajojen talousrikosten esitutkinnassa			
Pääaine Rikos- ja prosessioikeus	Työn laji Pro gradu –tutkielma	Aika 29.4.2011	Sivuja 81
Tiivistelmä <p>Tutkimuksessa käsitellään lain soveltamisen ja lain tulkinnan haasteita talousrikosten esitutkinnassa. Tutkimuskysymykset sijoittuvat rikosprosessioikeuden ja rikosoikeuden risteyskohtaan. Tutkimuksessa on selvitetty talousrikosten oikeudellista luonnetta ja oikeudellista ympäristöä. Talousrikoksiin liittyvää lain soveltamista on lähestytty reaalisen esitutkintaprosessin näkökulmasta. Oikeuslähteiden ja tosielämän tapahtumien tulkintaa on kuvattu hermeneuttisen kehittymisen –mallin avulla. Lain soveltamisen tuloksena esitutkinnassa syntyy oikeudellisia ratkaisuja. Oikeudellinen ratkaisu koostuu normeista ja faktoista. Oikeudellisen ratkaisun tekemisen ongelma nähdään oikeusnormin ja tosiseikaston lähestymistä koskevana ongelmana. Tutkimuksessa on selvitetty, minkälaista oikeudellista harkintaa oikeusnormin ja tosiseikaston lähentämisprosessi edellyttää ja miten se tulisi oikeudellisesti argumentoida esitutkinnassa.</p> <p>Tutkimusmenetelmä on pääosin lainopillinen. Tutkimuksen empiirisen osion muodostaa oikeustapausesimerkki ja siihen liittyvät esitutkinta- ja syyteharkinta-aineistot. Empiirisen osan tarkoituksena on hahmottaa talousrikosten tutkintaan liittyviä oikeudellisia kysymyksiä ja erityisesti talousrikoksiin liittyviä siviilioikeudellisia aineksia. Oikeustapausesimerkissä on myös verrattu eri prosessivaiheita toisiinsa. Esitutkintaa on analysoitu johdannon ja liiteluetteloiden perusteella. Syyteharkintamateriaalina on ollut syytekirjelmä. Eri oikeusasteiden ratkaisuja on analysoitu Korkeimman oikeuden ratkaisulyhennelmän perusteella.</p> <p>Johtopäätöksenä todetaan, että talousrikosten esitutkinnassa siviilioikeudellisten normistojen ja eri oikeudenalojen yleisten oppien soveltaminen ovat keskeisessä asemassa. Talousrikosoikeus koostuu sekä rikosoikeudellisista että siviilioikeudellisista aineksista. Tämä edellyttää talousrikostutkijoilta laajaa oikeudellista osaamista ja esiymmärryksen kehittämistä hermeneuttisen spiraalin mallin mukaisesti. Poliisin koulutuksessa tulisi mahdollistaa erikostuminen vaativiin tutkintatehtäviin ja vaativimpien talousrikosten tutkintaan pitäisi perustaa oma erikoisyksikkö.</p>			
Avainsanat: talousrikos, esitutkinta, lain soveltaminen esitutkinnassa, lain tulkinta esitutkinnassa, hermeneuttinen kehä, hermeneuttinen spiraali			

SISÄLLYS.....	II
LÄHTEET.....	V
LYHENTEET.....	XI
OIKEUSTAPAUSLUETTELO.....	XII
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Taustaa.....	1
1.2 Terminologiasta.....	2
1.3 Tutkimuskysymykset.....	3
1.4 Metodi ja lähteet.....	5
1.5 Rakenne ja rajaukset.....	6
2 TALOUSRIKOLLISUUS.....	7
2.1 Talousrikos käsitteenä.....	7
2.2 Talousrikosten oikeudellinen luonne.....	8
2.2.1 Ilmitulo ja piilorikollisuus.....	8
2.2.2 Rikos- ja prosessioikeudellisia eroja talousrikosten ja massarikosten välillä.....	9
2.3 Merkittäviä oikeustapauksia 2000-luvulla.....	14
3 TALOUSRIKOSTEN SELVITTÄMINEN.....	16
3.1 Esitutkinta osana rikosprosessia ja oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ...	16
3.2 Esitutkinnan tavoite.....	20
3.2.1 Esitutkintalaki 5 §.....	20
3.2.3 Rikoksen rakenne.....	20
3.3 Esitutkintaprosessi käytännössä.....	22
3.3.1 Johtaminen.....	22
3.3.2 Poliisin ja syyttäjän välinen yhteistyö.....	23
3.3.3 Tiedonhallinta.....	25
3.3.4 Kuulustelut.....	25

III

3.3.5	Pakkokeinot ja turvaamistoimet	27
3.3.6	Aiheutetun vahingon ja saadun rikoshyödyn selvittäminen.....	28
3.3.7	Viranomaisyhteistyö ja kansainvälinen toiminta	30
3.3.8	Oikeushenkilöistä	33
3.4	Esitutkintapöytäkirja	34
3.4.1	Tutkimustulokset ja poliisin kannanotto	34
3.4.2	Kansilehti ja sisällysluettelo	36
3.4.3	Tutkintapyyntö ja rikosilmoitus	36
3.4.4	Johdanto ja liitteet	37
3.4.5	Kuulustelut	38
3.4.6	Merkinnät	39
3.5	Loppulausunnot	39
4	OIKEUDELLINEN RATKAISU.....	41
4.1	Oikeuslähteet ja oikeudellinen argumentaatio	41
4.2	Oikeustositseikat ja todistustositseikat	42
4.3	Tositseikasto, tunnusmerkistö ja hermeneuttinen kehä	43
4.4	Esiymmärrys ja hermeneuttinen spiraali	45
4.5	Tyyppitapausajattelusta	46
4.5.1	Bulvaanit	47
4.5.2	Keinotekoinen järjestely veromenettelyssä	48
4.5.3	Keinotekoinen järjestely ulosotossa	49
5	OIKEUSTAPAUSESIMERKKI KKO 2000:74	51
5.1	Esitutkinta.....	51
5.2	Syyteharkinta.....	54
5.3	Tuomioistuinkäsittely	58
6	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	60
6.1	Talousrikosten selvittämisen haasteet	60

IV

6.2	Lain soveltamisen lähtökohdat esitutkinnassa	61
6.3	Talousrikostutkijoilta vaadittavat tiedot ja taidot	64
6.4	Esitutkinnassa tehtyjen oikeudellisten ratkaisujen merkitys talousrikosprosessissa.....	65
7	DE LEGE FERENDA	67
7.1	Erikoisyksikön perustaminen ja erikoistumismahdollisuus	67
7.2	Esitutkintalakiin määräys perusteluvelvollisuudesta ja esitutkintapöytäkirjan rakenteesta	67
7.3	Talousrikos- ja talousrikostutkinta -käsitteistä.....	68

LÄHTEET

Aarnio, Aulis

Laintulkinnan teoria. Juva 1989, ss. 140-141, 241

Ervo, Laura

Esitutkinnan optimaalisuus oikeudellisessa viitekehyksessä. Helsinki 2000, ss. 10-12

Ervo, Laura

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Helsinki 2005, ss. 11-12, 21

Frände, Dan

Finsk straffprocessrätt I. Publikationer från juridiska fakulteten vid Helsingfors universitetet. Helsinki 1999, s. 336

Hagan, Frank

Defining White Collar Crime: Corporate, Organizational, Occupational, Organized, Political and Professional. In Helmkamp, James & Ball Richard & Townsend, Kitty (eds.): White-Collar Crime. Morgantown 1996, s. 250

HE 66/1988 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

HE 309/1993 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta. www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1993/19930309. 24.4.2011

HE 82/1995 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1995/19950082>. 24.4.2011

HE 80/2000 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2000/20000080>. 24.4.2011.

HE 44/2002 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2002/20020044>. 24.2.2011.

HE 52/2002 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.

<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2002/20020052>. 24.4.2011

HE 222/2010 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100222>. 24.4.2011

Hassemer, Winfried

Tatbestand und Typus. Untersuchungen zur strafrechtlichen Hermeneutik. Köln, Berlin, Bonn und München 1968, ss. 18, 86, 99

Heikinheimo, Sanna

Rahanpesu. Erityisesti kriminalisoinnin ja konfiskaation näkökulmasta. Helsinki 1999, s. 20

Helminen, Klaus - Lehtola, Kari - Virolainen, Pertti

Esitutkinta ja pakkokeinot. Jyväskylä 2005, ss. 9, 209, 211, 356-357

Häyrynen, Janne

Arvopaperien markkinointi ja tiedonantovelvollisuus s. 17. Teoksessa Kirjoituksia talousrikollisuudesta II. Toimittanut Alvesalo, Anne – Lahti, Raimo.

Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 10/1999, s. 35

Häyrynen, Janne

Sisäpiiritiedon vääinkäytön ennaltaehkäisy sisäpiiriläisen näkökulmasta. Business Law Forum 2006, ss. 79-80

Häyrynen, Janne – Kurenmaa Tero

Arvopaperimarkkinarikokset. Poliisiammattikorkeakoulu. Helsinki 2006, ss. 9-16

Jaatinen, Heikki

Oikeushenkilön rangaistusvastuu. Jyväskylä 2000, s. 153, 168

Jonkka, Jaakko

Todistusharkinnasta. Tampere 1993, s. 333

Klami, Hannu

Todistusratkaisu. Vammala 2000, ss. 15, 19-20

Kukkonen, Reima

Keinotekoisista varallisuusjärjestelyistä ulosotossa ja velallisen rikoksissa. Tampere 2007, ss. 6,127,136-140

Kurenmaa, Tero

Sisäpiiritiedon väärinkäyttö. Jyväskylä 2003, s. 72

Laakso, Seppo

Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta. Helsinki 1990, ss. 179-180

Lahti, Raimo – Koponen, Pekka (toim.)

Talousrikokset. Vaajakoski 2007, ss. 20-24

Laitinen, Ahti

Vallan rikokset. Jyväskylä 1989, ss. 174-177

Laitinen, Ahti – Alvesalo Anne

Talouden varjopuoli. Tutkimus talousrikosten vaikutuksista ja talousrikosoikeudenkäynneistä. Poliisin oppikirjasarja. Helsinki 1994, ss. 14, 17-

VIII

Laitinen, Ahti – Virta, Erja

Talousrikokset. Teoria ja käytäntö. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 2/1998. Helsinki 1998, ss. 11, 45-46, 105-110

Lappi-Seppälä, Tapio

The Doctrine of Criminal Liability and the Draft Criminal Code of Finland.

Teoksessa Lahti and Nuotio (eds.): Criminal Law Theory in Transition. Finnish and Comparative Perspectives. Helsinkin 1992, s. 246

Laukkanen, Sakari

Selvä ja täsmällinen tuomio. Selvitys käräjäoikeuden tuomion kirjoittamisesta.

Oikeusministeriön julkaisu 2002:2. Helsinki 2002, ss. 60, 65-66, 118

Makkonen, Kaarle

Oikeudellisen ratkaisutoiminnan ongelmia. Rakenneanalyttinen tutkimus.

Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 191. Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta. Vammala 1981, ss. 48, 241

Mäkelä, Kaisa

Talouselämän rikokset, rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka. Empiirinen ja

rikosoikeusteoreettinen tutkimus rauenneista konkurseista. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:o 4. Saarijärvi 2001, s. 236

Nuotio, Kimmo

Taloudellisen rikollisuuden arviointi rikosoikeuden yleisten oppien kannalta.

Lakimies 6/1995, ss. 950, 968-969

Nuotio, Kimmo

Teko, vaara ja seuraus. Rikosvastuun filosofiasta, kriminaalipolitiikasta ja

lainopillisista perusteista. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 216. Helsinki 1998, ss. 252-253

Nuutila, Ari-Matti

Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Lakimiesliiton kustannus ja Ari-Matti

Nuutila. Jyväskylä 1996, ss. 125-129, 153-157, 161-165, 177, 180, 320-322

Nuutila, Ari-Matti

Rikoslain yleinen osa. Lakimiesliiton kustannus. Jyväskylä 1997, ss. 422-424

Poliisihallituksen ohje POHADno/2010/2069.

[www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/ohje_esitutkintaptk_laadinnasta/\\$file/ohje_esitutkintaptk_laadinnasta.pdf](http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/ohje_esitutkintaptk_laadinnasta/$file/ohje_esitutkintaptk_laadinnasta.pdf). 24.4.2011

Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069,

1.7.2010.[www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/Liite_esitutkinta_ptk/\\$file/Liite_esitutkinta_ptk.pdf](http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/Liite_esitutkinta_ptk/$file/Liite_esitutkinta_ptk.pdf). 24.4.2011

Salminen, Markku

Velallisen rikos. Porvoo 1998, ss. 54-57

Sutherland, Edwin

White Collar Crime. Holt, Rinehart and Winston, New York 1949, s. 220

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti

Rikosoikeuden yleinen osa – Vastuuoppi. Jyväskylä 2008, ss. 1, 4

Tolonen, Hannu

Oikeuslähdeoppi. Vantaa 2003, ss. 2, 3, 7-8, 59-63

Tolonen, Kari

Talousrikossäännösten tulkinta, erityisesti velallisen rikoksissa.

Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 9. Espoo 2000, ss. 17, 39, 51-55

Tolvanen, Matti

Huolellisuudesta tieliikenteessä. Turku 1996, s. 23

Tolvanen, Matti

Loppulausunnot rikosprosessissa. Defensor Legis 3/2001, ss. 408-418

Tolvanen, Matti

Tosiseikat rikosprosessissa teoksessa Nuutila, Ari-Matti – Pirjatanniemi, Elina (toim) Rikos, rangaistus ja prosessi. Juhlajulkaisu Eero Backman, Jyväskylä 2005, ss. 303-305, 307, 309-313

Viehweg, Theodor

Topik und Jurisprudenz. München 1974, s. 14

Viljanen, Pekka

Konfiskaatio rikosoikeudellisena seuraamuksena. Helsinki 2007, ss. 179-180

Virolainen, Jyrki

Prosessin pääajit teoksessa Lappalainen, Juha – Frände Dan – Koulu, Risto – Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Rautio, Jaakko, Sihto, Juha – Virolainen, Jyrki. Prosessioikeus. Oikeuden Perusteokset. Juva 2003, ss. 54-55

Virolainen, Jyrki

Lainkäyttö. Jyväskylä 1995, s. 12

Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi

Rikosprosessioikeus I. Jyväskylä 2003, ss. 3, 73, 141-142

Virtanen, Jussi

Rikosoikeuden yleiset opit ja oikeuslähdeoppi. Lakimies 6/2004, s. 1049

Vuorinen, Sami

Talousrikosten tutkinta. Helsinki 2001, ss. 10, 11

LYHENTEET

A	asetus
AlvL	arvonlisäverolaki 30.12.1993/1501
EIS	yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi eli Euroopan neuvoston ihmisoikussopimus (SopsS 19/1990)
EPA	asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista 17.6.1988/575
ETL	esitutkintalaki 30.4.1987/449
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
KarL	kaupparekisterilaki 2.2.1979/129
KKO	korkein oikeus
KM	komiteamietintö
KPA	kirjanpitoasetus 30.12.1997/1339
KPL	kirjanpitolaki 30.12.1997/1336
KRP	keskusrikospoliisi
KäO	käräjäoikeus
L	laki
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
OK	oikeudenkäymiskaari
Oy	osakeyhtiö
OYL	osakeyhtiölaki 21.7.2006/624
PeL	Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
PKL	pakkokeinolaki 30.4.1987/450
PoL	poliisilaki 7.4.1995/493
PRH	patentti- ja rekisterihallitus
PTN	polis och tull i norden mot narkotika
RL	rikoslaki 19.12.1889/39
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
UK	ulosottoakaari 15.6.2007/705
UL	ulosottolaki 3.12.1895/37
VeroML	laki verotusmenettelystä 18.12.1995/1558
YSA	asetus yrityksen saneerauksesta 25.1.1993/55
YSL	laki yrityksen saneerauksesta 25.1.1993/47

OIKEUSTAPAUKSET

Rikosilmoitukset / Esitutkintapöytäkirjat

4405/R/2222/95

4405/R/1502/96

Korkein oikeus

KKO 2000:74

KKO 2001:86

KKO 2001:87

KKO 2009:1

KKO 2009:27

KKO 2009:80

KKO 2010:85

1 JOHDANTO

1.1 Taustaa

Tämä työ on saanut innoituksensa käytännön työelämästä. Kolmen vuoden henkilökohtainen työkokemus vaativista talousrikostutkintatehtävistä pakottaa kirjoittamaan aiheesta. Laajojen talousrikoskokonaisuuksien esitutkinta yhteistyössä eri sidosryhmien kuten vero-, ulosotto ja syyttäviranomaisten kanssa on erittäin haastavaa ja mielenkiintoista. Itä-Uudenmaan alueellisessa talousrikostutkintayksikössä pääsin oman työni ohella seuraamaan aitiopaikalta vaativaa esitutkintatyötä ja siihen liittyviä oikeusprosesseja. Opin tuntemaan työni kautta paljon myös veroviranomaisten, ulosottoviranomaisten ja syyttäjien toimintaa. Luonnollisesti pääsin seuraamaan läheltä poliisin omien ja viranomaisten yhteisten yksiköiden kuten keskusrikospoliisin, Virkkeen ja esikäsitteily-yksikön toimintaa. Olin mukana myös talousrikosasioiden pakkokeino- ja pääkäsitteilyistunnoissa käräjäoikeudessa.

Talousrikollisuus on tätä tutkimusta kirjoitettaessa ollut ajankohtainen aihe Suomessa ja ulkomailla. Eri mediat ovat käsitelleet aihetta jopa päivittäin. Markku Hirvosen jäätyä eläkkeelle viranomaisyhteistyön kehittämisprojektin Virkkeen vetäjäksi on valittu Janne Marttinen. Marttisesta on tullut uusi näkyvä henkilö ja asiantuntija suomalaisen talousrikollisuuden torjunnassa. Vuonna 2011 voimaan tuleva käänteinen arvonnäisäveromenettely on ymmärrettävästi puhuttanut paljon. Ulkomainen työvoima erityisesti rakennusalalla on usein yhdistetty talousrikollisuuteen. Veroparatiisit ja jopa Sveitsin hartaasti vaalittu pankkialaisuuskin ovat olleet spekulatioiden kohteena usein yhdistettynä kansainväliseen terrorismiin ja sen torjuntaan. Tax Justice Network –verkosto nimeää maailmanlaajuisen veronkierron ilmastonmuutoksen veroiseksi ongelmaksi. Veroparatiiseille on tyypillistä, että niillä on korkea pankkialaisuus, matala tai olematon verotus sekä haluttomuus yhteistyöhön muiden maiden viranomaisten kanssa. Rahanpesun vastainen hallitustenvälinen Financial Action Task Force ja Virke ovat kiinnittäneet huomiota jopa Suomen veroparatiisipiirteeseen. Suomessa sallitaan osakkeiden omistamisessa hallintarekisterit. Säätiöiden ja hallintarekistereiden kaltaisia edunsaajan salaavia omistusjärjestelyitä pidetään jopa perinteistä pankkialaisuutta vakavampana

ongelmana. Säätöt ovat olleet myös keskeisessä asemassa jo pitkään jatkuneessa vaaliraha-asiassa.

1.2 Terminologiasta

On syytä tarkentaa ja määritellä tutkimuksen kannalta keskeisimmät käsitteet, jotka ovat hyvin yleisiä oikeudellisia termejä, mutta joiden sisältö vaihtelee kontekstista riippuen. *Oikeudellisella ratkaisulla* tarkoitetaan tässä tutkimuksessa mm. poliisin esitutkinnassa tekemää päätöstä, joka perustuu lakiin. Päätös voi olla esimerkiksi pakkokeinon käyttäminen, rikoksen osallisuuskysymyksestä päättäminen tain sovellettavan tunnusmerkistön valinta. Osa poliisin tekemistä oikeudellisista ratkaisuista, esimerkiksi kotietsinnän suorittaminen, saa lainvoiman heti eli niistä ei voi valittaa. Poliisin tekemä tunnusmerkistön valinta tai kannanotto sovellettavaksi tunnusmerkistöksi ei saa oikeudellista sitovuutta ennen tuomioistuimen lainvoimaista päätöstä. Oikeudellinen ratkaisu -termiä käytetään siis hyvin yleisessä merkityksessä. Usein kyseistä termiä käytetään vain tuomioistuimen päätöksestä tai lainvoimaisesta ratkaisusta, mutta tässä tutkimuksessa nämä tapaukset eritellään aina asianomaisen instanssin mukaan eli KäO:n, HO:n ja KKO:n ratkaisut tai tuomiot määritellään aina kutakin oikeusastetta kuvaavalla sanalla.

Oikeudellinen ratkaisu -termillä korostetaan poliisin tekemien päätösten oikeudellista luonnetta ja sitovuutta. Rikosprosessissa korostetaan yleisesti sitä, että esitutkinnassa epäillään rikosta ja poliisin tekemä esitutkintapöytäkirja on vain kannanotto tapahtumiin. Kuitenkin tämä kannanotto muodostuu laajoissa talousrikosjutuissa hyvin merkittävistä laintulkinta ja –soveltamis-kokonaisuuksista. Esitutkinnassa kaikki päätökset on tehtävä lakiin perustuen vaikka julkisia kirjallisia perusteluja ei nykyinen oikeuskulttuuri vielä vaadi. Tämä näkyy mm. siinä, että rikosilmoituksissa ja esitutkintapöytäkirjoissa ei vielä yleisesti viitata oikeuslähteisiin. Usein myös oikeudelliset perustelut tunnusmerkistön valinnasta ja tunnusmerkistötekijöistä puuttuvat. Nämä seikat johtuvat enimmäkseen sekä vanhasta esitutkintakulttuurista että poliisin puutteellisesta oikeudellisesta osaamisesta, joka taas liittyy vaativissa talousrikostutkintatehtävissä toimivien poliisien alhaiseen koulutustasoon.

Oikeudelliset ratkaisut edellyttävät aina oikeudellista harkintaa eli oikeuslähteiden soveltamista ja tulkintaa. *Lain soveltamisella* tarkoitetaan tässä tutkimuksessa käytännön ratkaisutilannetta. Lain soveltamisessa tulkitaan normeja konkreettisesti tapauksessa, mikä erottaa sen oikeustieteestä. Oikeustiede ”tulkitsee” tai ottaa kantaa lain soveltamiseen teoreettisesti. Oikeustiede ei sovelle normeja eikä se tee oikeudellisia ratkaisuja vaan ainoastaan analysoi, systematisoi tai konstruoi tapauksia.¹ Soveltamisen tavoitteena konkreettisesti tapauksessa on valita kyseessä olevaan konkreettiseen tosielämän tapaukseen soveltuva normi. Se tapahtuu vertaamalla yksittäisen tapauksen faktoja normissa ilmaistuun abstraktiseen oikeustositseikastoon. Puhutaan subsumptiosta² ja subsumptiopremissistä³. Soveltaminen edellyttää siis *tulkintaa*, joka on merkityssisällön antamista oikeussäännökselle. Makkosen mukaan tulkintaa ja soveltamista on usein mahdotonta erottaa.⁴ Tässä tutkimuksessa lain soveltamisen, lain tulkinnan ja tosielämän tapahtumien välistä yhteyttä analysoidaan hermeneuttisen kehittymisen mallin avulla.

1.3 Tutkimuskysymykset

Rikoslain 3:1 §:ssä määritellyn laillisuusperiaatteen mukaan rikoksesta voidaan tuomita vain laissa rangaistavaksi säädetystä teosta. Yksinkertaisissa rikoksissa⁵ kuten tavallisessa pahoinpitelyssä tai rattijuopumuksessa poliisi soveltaa rikoslain lisäksi lähinnä vain yksinkertaisia prosessinormeja kuten esitutkinta- ja pakkokeinolakia ja oikeudenkäymiskaarta. Näistä rikoksista oikeuskäytäntöä ja oikeuskirjallisuutta on olemassa paljon.

Laajojen talousrikoskokonaisuuksien esitutkina eroaa huomattavasti tavallisten rikosten tutkinnasta. Talousrikosten tunnusmerkit, esimerkiksi velallisen rikokset, ovat avoimia ja niiden sisältö määräytyy tai muodostuu usein muiden kuin rikosoikeudellisten säännösten perusteella. Laajoissa talousrikostutkinnoissa tulee usein vastaan vero-, ulosotto-, sopimus-, ympäristö- ja työoikeudellisia kysymyksiä, jotka ovat kaiken lisäksi yhdistetty keinotekoisiiin järjestelyihin tai

---

¹ Tolonen 2003, s. 3

² Virolainen 1995, s. 12

³ Klami 2000, s. 15

⁴ Makkonen 1981, s. 241

⁵ Usein käytetään myös nimityksiä ”massarikokset” tai ”perinteiset rikokset”

valeoikeustoimiin. Talousrikoksiin liittyy täysin erilainen oikeudellinen tekoympäristö ja tekotapa tavallisiin rikoksiin verrattuna. Ennakkopäätöksiä ja oikeuskirjallisuutta useista uudemmissa talousrikoksista kuten rahanpesusta tai pörssirikoksista on vähän tai ei ollenkaan. Talousrikosten selvittäminen edellyttää poliisilta näin ollen vaativaa oikeudellista harkintaa eli prosessioikeudellisten sääntöjen lisäksi usean eri oikeudenalan säännösten tulkintaa ja soveltamista samanaikaisesti.

Lainopillinen tutkimus on jakanut oikeuden eri oikeudenaloihin. Oikeudenalat muodostuvat normikokonaisuuksista, jotka säätelevät erilaisia yhteiskuntaelämän lohkoja kuten yksityisoikeus ja julkisoikeus. Kullakin oikeudenalalla katsotaan olevan omat yleiset opit, joiden avulla oikeudellisia ilmiöitä hahmotetaan ja systematisoidaan esimerkiksi sopimusoikeudessa jako velvoite-, esine ja immateriaalioikeuden käsitteisiin. Eri oikeudenaloilla on myös omat tyypilliset oikeusperiaatteensa, jotka ilmaisevat alan keskeisiä arvoja ja tavoitteita esimerkiksi rikosoikeudelliset laillisuus- ja syyllisyysperiaatteet sekä sopimusoikeudelliset periaatteet sopimusvapaudesta ja heikomman suojasta. Tämän lisäksi eri oikeudenaloille on muodostunut oikeudellisia teorioita ja käsitteitä, jotka ovat yleistettyjä ratkaisumalleja ja niiden perusteluja. Rikosoikeudesta voidaan mainita esimerkkinä rangaistusteoriat ja tahallisuusteoriat ja sopimusoikeudesta tahto- ja luottamusteoriat.

Yleisten oppien merkitys lain soveltamisessa on suuri.⁶ Viime aikoina on puhuttu jopa talousrikosoikeuden omista yleisistä opeista.⁷ Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään hermeneuttisen kehittymisen –mallin avulla mitä ja miten eri oikeuslähteitä sovelletaan vaativien talousrikosten esitutkinnassa eri oikeudenalat huomioon ottaen. Poliisin esitutkinta kuvataan hermeneuttisena spiraalina, missä poliisin tehtävä on selvittää tosielämän tapahtumien ja rikoslaissa määriteltyjen tunnusmerkistöjen vastaavuus oikeudellista esiymmärrystä ja oikeuslähteitä apuna käyttäen. Tutkimuksessa selvitetään minkälaista oikeudellista harkintaa vastaavuuden selvittäminen edellyttää ja miten esitutkinnassa tehdyt ratkaisut tulisi perustella. Toisin sanoen kysymys on siitä, miten oikeus- ja

---

⁶ Virtanen 2004, s. 1049

⁷ Lahti teoksessa Lahti – Koponen toim. 2007, s. 20-24, Kukkonen 2007, s. 138

todistustositteikat määrittävät tunnusmerkistöä talousrikosympäristössä ja miten poliisi argumentoi niiden perusteella tehtävän rikosoikeudellisen luokittelun.

Esitutkinnassa tehtävästä oikeudellisista harkinnasta on kirjoitettu vähän. Yleensä oikeuskirjallisuudessa todetaan, että tuomari hahmottaa mistä jutussa on niin sanotusti kyse. Tässä tutkimuksessa kysytään miten poliisi hahmottaa juttua talousrikosten esitutinnan aikana.

Oikeustapausesimerkissä kuvataan ja analysoidaan miten poliisi on kyseisessä tapauksessa sitonut ratkaisunsa oikeuslähteisiin, jonka jälkeen poliisin tekemiä kannanottoja verrataan syyttäjän ja eri oikeusasteiden tekemiin ratkaisuihin. Jo yksi esimerkki antaa hyvän kuvan niistä lain soveltamisen haasteista, mitkä tulevat vastaan vaativissa talousrikosjutuissa.

1.4 Metodi ja lähteet

Tutkimuskysymykset sijoittuvat rikosprosessioikeuden ja rikosoikeuden risteyskohtaan. Tutkimusote on lainopillinen eli oikeusjärjestystä ja –järjestelmää pyritään systematisoimaan ja tulkitsemaan talousrikosoikeuden näkökulmasta.

Oikeuskirjallisuuden, lain esitöiden ja KKO:n ennakkopäätösten lisäksi tutkimuksen empiirisenä aineistona on käytetty esitutkintapöytäkirja- ja syyteharkinta-aineistoa, jotka liittyvät tutkimuksen oikeustapausesimerkkiin KKO 2000:74. Tapauksen esitutkintapöytäkirjasta on käytetty lähdemateriaalina vain kansilehteä, johdantoa ja liiteluettelo. Syytteestä on käytetty vain varsinaista syytekirjelmää. Alempien oikeusasteiden ratkaisuja on analysoitu pelkästään KKO:n ratkaisulyhennelmän perusteella.

Esitutinnan ja syytteen kuvauksissa on jätetty luonnollisten henkilöiden ja oikeushenkilöiden nimet pois, koska niillä ei ole merkitystä tutkimuskysymysten kannalta. Samasta syystä maantieteellistä sijaintia määrittävät sanat on jätetty pois oikeustapausesimerkkiä käsiteltäessä.

1.5 Rakenne ja rajaukset

Tutkimuksessa pyritään kuvaamaan talousrikosten esitutkinta osana rikosprosessia mahdollisimman havainnollisesti ja pragmaattisesti. Vastausta tutkimuskysymyksiin etsitään reaalisen rikosprosessin ja oikeudellisen ympäristön kuvauksella ja analyysillä. Aluksi määritellään talousrikosten oikeudellista ympäristöä ja oikeudellista muotoa. Talousrikoksia ja niiden esitutkintaa verrataan perinteisten rikosten tutkintaan.

Esitutinnan tavoite ja esitutkintaprosessin eteneminen määritellään tutkimuskysymysten näkökulmasta. Pääpaino on esitutkintatyön realistisessa kuvauksessa. Tutkinnan johtaminen, syyttäjyhteistyö ja viranomaisyhteistyö ovat keskeisessä asemassa. Esitutkintapöytäkirjan muotoa ja sisältöä analysoidaan tarkasti, koska pöytäkirjan merkitys talousrikosasioissa on keskeinen.

Kolmantena, talousrikollisuuden ja esitutkintaprosessin jälkeen, käsitellään tutkimuskysymysten kannalta keskeisin oikeudellinen kokonaisuus. Talousrikollisuuden eli reaalisten tosielämän tapahtumien, esitutkinnan ja oikeuslähteiden risteyskohdassa on poliisin tekemät tai muodostamat oikeudelliset ratkaisut. Oikeudellista ratkaisua lähestytään näistä kolmesta lähtökohdasta. Oikeuslähteiden ja oikeudellisen argumentaation yhteys kuvataan loogisen syllogismin avulla. Oikeudellisen ratkaisun elementit kuten oikeustositteet ja todistustositteet määritellään. Fakta- ja normipremissien tarkentuminen kuvataan hermeneuttisen kehittymisen mallin avulla.

Tutkimuksen johtopäätöksissä otetaan kantaa talousrikostutkijoiden ja tutkinnanjohtajien koulutustasoon ja osaamisen kehittämiseen. Poliisin perusteluvelvollisuuteen eli argumentointiin otetaan kantaa esitutkintapöytäkirjan kontekstissa. Tutkimus painottuu siis kokonaisuudessaan rikosprosessin ensimmäiseen vaiheeseen eli esitutkintaan. Tutkimus rajoittuu pelkästään poliisin toimintaan mutta säännökset ovat hyvin samansisältöisiä kaikille eri esitutkintaviranomaisille.

2 TALOUSRIKOLLISUUS

2.1 Talousrikos käsitteenä

Talousrikos –käsitteeseen yhdistetään yleensä taloudellinen hyötyminen tai yritystoiminnassa tapahtuva rikos. Virta ja Laitinen mainitsevat mm. termit organisaatorikollisuus ja yhteisörikollisuus.⁸ Talousrikosten kytkeminen oikeushenkilöihin tai yritystoimintaan korostuu myös Laitisen ja Alvesalon tutkimuksessa.⁹ Tekijät yhdistetään usein valkokaulusrikollisten ryhmään, jolla viitattaneen yleisesti korkeamman koulutuksen saaneisiin henkilöihin tai korkeissa yhteiskunnallisissa asemissa toimiviin henkilöihin.¹⁰ Erilaisia määrittelyjä ja luokitteluja löytyy kirjallisuudesta useita. Tarkkaa määritelmää voi olla vaikea muodostaa eikä se ole tämän tutkimuksen kannalta tarpeellista.¹¹ Esimerkiksi ympäristörikosten tai työrikosten kuulumista talousrikollisuuden piiriin voidaan perustella hyvin puolesta ja vastaan. Selvyyden vuoksi listattakoon kuitenkin vanhemmat ja osittain vasta viime vuosina rikoslakiin tulleet rikokset, joita usein pidetään talousrikoksiksi luokiteltuina tai jotka voidaan toteuttaa myös oikeushenkilön toiminnassa¹²:

1. Rikokset julkista taloutta vastaan RL 29 -luku
  - veropetos
  - työeläkevakuutusmaksupetos
  - avustuspetos
2. Elinkeinorikokset RL 30 -luku
  - yrityssalaisuuden rikkominen
  - yrityssalaisuuden väärinkäyttö
  - kirjanpitorikos
  - tilintarkastusrikos
3. Kätkemis- ja rahanpesurikokset RL 32 -luku
  - kätkemisrikos
  - rahanpesu
4. Petos ja muu epärehellisyys RL 36 -luku
  - petos
  - kiskonta
5. Velallisen rikokset RL 39 -luku
  - velallisen epärehellisyys
  - velallisen petos

⁸ Laitinen ja Virta 1998 s. 11

⁹ Laitinen ja Alvesalo 1994 s. 14

¹⁰ Sutherland 1949, s. 220

¹¹ Samoin Vuorinen 2001, s. 10 kts. myös Laitinen ja Virta 1998 s. 14

¹² Vrt. luokitukset ja jaottelut Nuutila 1997 ss. 422-424 ja Laitinen ja Virta 1998 s. 45-46

- velkojansuosinta
- 6. Maahantuontiin ja maastavientiin liittyvät rikokset RL 46 -luku
  - Säännöstelyrikos
  - Tulliselvitysrikos
- 7. Arvopaperimarkkinarikokset RL 51 -luku
  - sisäpiiritiedon väärinkäyttö
  - kurssin vääristäminen
  - arvopaperimarkkinoita koskevat tiedottamisrikos
- 8. Muut talousrikollisuuteen kuuluvaksi ehdotetut tai katsotut
  - rahankeräysrikos
  - paritus
  - lahjominen elinkeinotoiminnassa
  - maksuvälinerikoksista RL 37 -luku
    - i. rahanväärennys
    - ii. maksuvälinepetos
  - työrikokset RL 47 -luku
    - i. työturvallisuusrikos
    - ii. luvattoman ulkomaiset työvoiman käyttö
  - ympäristörikokset RL 48 -luku
    - i. ympäristön turmeleminen
  - aineettomien oikeuksien loukkaamisesta RL 49 -luku
    - i. tekijänoikeusrikos
    - ii. teollisoikeusrikos

2.2 Talousrikosten oikeudellinen luonne

2.2.1 Ilmitulo ja piilorikollisuus

Talousrikokset tulevat ilmi asianomistajien, pesänhoitajien tai muiden yksityisten henkilöiden ilmoituksista. Useimmilla viranomaisilla on lain mukaan velvollisuus ilmoittaa epäillyistä rikoksista. Talousrikoksista ilmoittavat tai tutkintapyyntöjä tekevät usein verottaja, ulosotto ja ympäristöviranomaiset. Hyvin usein poliisin suorittaman esitutkinnan aikana paljastuu uusia talousrikoksia. Yksi talousrikostutkinnan yleinen ongelma on juuri tutkinnan laajentuminen tai kuten sanotaan tutkinnan paisuminen. Tutkintaa on usein pakko rajata tai jakaa se eri osiin kokonaisuuksien hallitsemiseksi sekä erilaisista resurssisyistä.

Useissa tutkimuksissa on arvioitu piilorikollisuuden osuudeksi 90-95% kaikesta talousrikollisuudesta. Syyt piilorikollisuuden määrään ovat talousrikosten tutkinnan haasteellisuudessa ja paljastamisessa. Vuonna 1992 sisäasiainministeriön poliisiosasto teki kyselyn talousrikostutkintaan liittyen ja

vastauksista tehtiin sisältöanalyysi.¹³ Suurimmiksi ongelmiksi paljastuivat jo tuolloin koulutuksen ja resurssien puute sekä ajankäyttöongelmat. Poliisin koulutus on kehittynyt vuosien mittaan, mutta edelleen vaativaa talousrikostutkintaa tekevät vain peruskoulutuksen saaneet poliisit. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita tutkijoita ei tällä hetkellä poliisissa ole, vaikka laajat ja oikeudellisesti monimutkaiset kokonaisuudet sitä ehdottomasti edellyttäisivät. Pelkkä tiedon hallinta muodostuu erittäin vaativaksi tehtäväksi 5 000 – 10 000 -sivuisissa esitutkintapöytäkirjoissa, puhumattakaan eri oikeudenaloihin liittyvästä oikeudellisesta harkinnasta prosessin aikana.

2.2.2 Rikos- ja prosessioikeudellisia eroja talousrikosten ja massarikosten välillä

Talousrikokset poikkeavat merkittävästi monella eri tavalla ns. tavallisista rikoksista. Yksi keskeisimmistä eroista on se, että yleensä talousrikosten tunnusmerkistöjen, kuten velallisten rikosten, tulkinta tapahtuu siviilioikeudellisten normien perusteella.¹⁴ Myös tekotapa ja -aika sekä tekoympäristö eroavat yleensä merkittävästi perinteisistä rikoksista.¹⁵ Alla olevassa taulukossa on lueteltu talousrikosten ja tavallisten niin sanottujen massarikosten välisiä eroja sekä niiden esitutkintaan liittyviä eroavaisuuksia.

Talousrikos esim. veropetos, rahanpesu, tai kirjanpitorikos	Tavallinen rikos esim. pahoinpitely, varkaus, ryöstö tai liikennerikos
- laajoja ja usein kansainvälisiä kokonaisuuksia	- suppeampia ja useimmiten vain Suomen rajojen sisäpuolella tehtyjä
- tulee usein ilmi pitkällä aikaviiveellä varsinkin verorikokset ja velallisen	- asianomistaja ilmoittaa rikoksesta yleensä muutaman päivän kuluessa suoraan

¹³ Laitinen ja Alvesalo 1994 ss. 17-18, 20-22 kts. myös Laitinen ja Virta 105-110

¹⁴ Nuotio 1995 s. 968-969, Nuutila 1996 s. 320-322, Salminen 1998, ss. 54-57, Tolonen 2000, s. 17, Mäkelä 2001 s. 236, Kukkonen 2007, ss. 6,127, 137, KKO 2010:85

¹⁵ Esimerkkinä rahanpesu: ”Tyypillinen rahanpesurikos muodostuu yksittäisen teon sijaan tekosarjasta, operaatioista, jonka kuluessa pestävään omaisuuteen kohdistetaan sen rikolliseen alkuperään viittaavien ominaisuuksien peittämiseksi lukuisia toimenpiteitä.” Heikinheimo 1999, s. 20

rikokset, useamman vuoden viiveet tavallisia, vero- viranomaiset ja pesänhoitajat tekevät tutkintapyynnön usein vasta pitkän oman tutkintatyönsä jälkeen	poliisille, harvoin yli vuoden viiveitä
- esitutkinta alkaa usein hyvin suurella aikaviiveellä tapahtumasta tutkintaresursseista ja etukäteen tehdystä suunnittelutyöstä johtuen	- vakavissa henki- tai omaisuusrikoksissa esitutkinta aloitetaan heti ilmoituksen tultua poliisiin tietoon
- tutkintaa pitää yleensä suunnitella ja rajata etukäteen huolellisesti, koska rikoskokonaisuudet yleensä laajenevat vielä tutkinnan aikana, ja koska alussa ei ole tietoa kaikista asiaan liittyvistä seikoista	- yleensä tutkinnat eivät laajene merkittävästi pois lukien sarjarikokset kuten murtosarjat jne.
- teko ei koskaan ole yksi ns. pistemäinen tapahtuma vaan se muodostuu yleensä aina useista usein vaikeasti toisiinsa liitettäviä teoista tai tekokokonaisuuksista, jotka on tehty pitkällä aikavälillä	- yleensä teko on helppo rajata ns. pistemäiseen tapahtumaan kuten lyöntiin tai yksittäiseen omaisuuden anastamiseen, joille on helposti ajallisesti rajattava teko aika
- tehdään yleensä liike- tai yritystoiminnassa ja usein oikeushenkilöä apuna käyttäen	- oikeushenkilöiden osallisuus harvinaisempaa.
- ketkä ovat asianosaisia ja todistajia rikokseen on usein vaikea selvittää	- tekijäpiiri on yleensä suppea ja helpommin rajattavissa
- asianosaisten ja todistajien määrä voi olla hyvin suuri ja vaikeasti rajattavissa	- usein vain muutamia asianosaisia tai muuten asianosaisten piiri on helposti rajattavissa
- tutkintamateriaalia on yleensä erittäin paljon, yleensä paljon asiakirja- ja muuta tietoa-aineistoa	- tutkintamateriaali koostuu pääosin paikkatutkintaineistosta, harvoin suurta määrää asiakirja-aineistoa
- esitutkinnassa on sovellettava myös siviilioikeutta kuten vero-, yhtiö-, ulosotto- ja sopimusoikeutta, tunnusmerkkistöjen täyttymisen	- usein pelkkä rikosoikeudellinen osaaminen riittää tunnusmerkkistön täyttymisen arvioinnissa, tekotavat ovat yksinkertaisia ja

arviointi vaatii laaja-alaista oikeudellista osaamista useilta eri oikeuden aloilta	yleensä hyvin samantyyppisiä, teknisellä paikatutkinnalla ja kuulusteluilla on usein suuri merkitys
- yleinen ongelma tutkinnan rajaaminen tutkinnan kuluessa esim. kuittikauppa	- tutkinnan rajausta ei yleensä ongelma
- usein tutkitaan talousrikoskokonaisuuksia, joihin liittyy useampia erilaisia rikoksia kuten huumausainerikollisuutta ja omaisuusrikollisuutta, joiden tekijät kuuluvat ammattimaisiin tai järjestäytyneisiin rikollisryhmiin, puhutaan monialarikollisuudesta	- harvoin laajoja pitkällä aikavälillä tehtyjä monimutkaisia rikoskokonaisuuksia, rikossarjat sisältävät yhdentyypistä rikollisuutta eli ei ns. monialarikoksia
- erilaiset toimintaympäristöt kuten arvopaperimarkkinarikoksissa pörssi edellyttävät erikoisasiantuntemusta	- erityisellä toimintaympäristöllä harvoin merkittävää vaikutusta rikoksen tutkintaan tai tunnusmerkistötekijöiden tulkintaan
- oikeuskäytäntöä rajoitetusti	- paljon aiempaa oikeuskäytäntöä
- merkittävät rikoksella aiheutetut taloudelliset vahingot, joiden tarkka arviointi on usein vaikeaa, usein kysymys miljoonista euroista	- harvemmin merkittäviä taloudellisia vahinkoja, henkisten kärsimysten arviointi puolestaan vaikeaa
- erilaiset turvaamistoimet yleisiä	- turvaamistoimet eivät yhtä yleisiä.
- viranomaisyhteistyö merkittävässä roolissa; sja, verotarkastaja, asianvalvoja, ulosottomies, tuotevalvontakeskus, pesänhoitajat, rajavartiosto, tulli, erityisesti syyttäjyhteistyö välttämätöntä asian ja prosessin hallitsemiseksi	- yleensä viranomaisyhteistyön merkitys ei niin suuri, syyttäjän rooli ei ole yhtä merkittävä esitutkinnan aikana
- laajan esitutkimateriaalin kokoaminen johdonmukaiseksi ja käsiteltäväksi esitutkinta-	- harvoin yli 1 000 sivua ylittäviä

pöytäkirjaksi on haasteellista, laajoissa rikoskokonaisuuksissa aina tuhansia sivuja esitutkimateriaalia	esitutkintapöytäkirjoja
- rikokset sisältävät usein monimutkaisia yhtiö-oikeudellisia ja kansainvälisiä transaktioita	- yleensä tekopaikka ja tapahtumat Suomessa
- usein monimutkaisia keinotekoisia järjestelyjä tai valeoikeustoimia	- liittyy harvoin keinotekoisia järjestelyjä tai valeoikeustoimia
- kansainväliset oikeus- ja virka-apupyynnöt yleisiä	- kansainväliset oikeus- ja virka-apupyynnön harvinaisempia
- usein kansainvälisiä asiakirjoja ja muita ulkomaankielistä tutkinta-aineistoa	- useimmiten tutkimateriaali suomenkielistä
- sovelletaan paljon erilaisia pakkokeinoja, joiden perustelemisen tutkinnan alkuvaiheessa vaatii laajojen kokonaisuuksien ja eri oikeudenalojen soveltamista	- pakkokeinojen käyttäminen yksinkertaisempaa asioiden oikeudellisen yksinkertaisuuden vuoksi
- tekijät voivat olla korkeissa sosiaalisissa asemissa	- perusrikoksissa tekijät harvemmin korkeissa sosiaalisissa asemissa
- tunnusmerkistöt hyvin avoimia ja tulkinnanvaraisia, harvoin helposti sovellettavia ennakkotapauksia	- tunnusmerkistöt yksinkertaisempia ja oikeuskäytännössä usein tarkemmin määriteltyjä
- rikoksen toteuttaminen vaatii suunnittelua ja erityistä osaamista	- rikoksen suunnittelu yksinkertaisempaa, koska tekevät yksinkertaisempia

Taulukko 1. Talousrikos vs. perinteinen rikos

Taulukossa 1 kuvatut erot ovat huomattavat. Talousrikollisuudella on usein täysin oma tekoympäristö ja täysin erilaiset tekotavat ja täysin erilaiset tekijät perinteisiin rikoksiin verrattuna. Pelkästään oikeushenkilöiden keskeinen asema rikoksen toteuttamisessa erottaa useimmat talousrikokset muista rikoksista. Oikeushenkilöillä kuten osakeyhtiöillä ja säätiöillä voidaan rakentaa keinotekoisia

järjestelyjä, jolloin puhutaan ns. bulvaaneista.¹⁶ Bulvaaneilla ja muilla keinotekoisilla järjestelyillä pyritään peittämään vastuuta ja yritetään saada toiminta näyttämään lailliselta.

Vuorinen on rajannut talousrikollisuusilmiöstä kolme erillistä tasoa seuraavasti¹⁷:

- *Raja talousrikollisen ja laillisen toiminnan välillä*
- *Raja talousrikollisuuden ja perinteisen rikollisuuden välillä*
- *Raja talousrikollisuuden ja riittämättömänä pidetyn kontrollin välillä*

Jaottelu kuvaa hyvin talousrikollisuutta ilmiönä. Talousrikollisuudelle on tyypillistä, että sitä harjoitetaan näennäisesti laillisessa yritystoiminnassa. Esimerkiksi kyseenalaiset verojärjestelyt tai suoranainen veronkiertäminen tapahtuvat usein ns. harmaalla alueella, jolloin tekijät pitävät tekoaan laillisena.¹⁸ Veromenettelylaissa tätä tilannetta varten on säädetty oma säännös.¹⁹ Kyse on usein tulkinnasta, jossa on kyse nimenomaan rajasta laillisen ja tahallisen rikollisen menettelyn välillä. Talousrikollisuuden moniulotteisuutta on kuvannut mm. Hagan, jonka mukaan talousrikollisuus sisältää elementtejä ammattimaisesta, organisoituneesta ja poliittisesta rikollisuudesta.²⁰

Poliisi, rajavartiolaitos, tulli, PRH, verottaja, konkurssiasiamies, ulosotto ja tuotevalvontakeskus; Suomessa on useita eri viranomaisia, joilla kaikilla on velvollisuus valvoa toimialansa lainmukaisuutta. Onko kontrolli riittävä, jos 90-95% talousrikoksista jää tulematta ilmi? Mitä ja miten valvontaa tulisi lisätä? Muuttaako puuttuva valvonta joitakin lainvastaisia toimintamalleja jopa lailliseksi sillä logiikalla, että jos asia menee viranomaisessa läpi, niin silloin se on sallittua toimintaa? Viimeiseen kysymykseen voidaan todeta, että puuttuva valvonta ainakin kannustaa rikolliseen toimintaan hyvin tehokkaasti. Esimerkkinä toimintamalli, jossa lyhyen elinkaaren osakeyhtiöitä käytetään kuittikauppaan sillä seurauksella, että todellisia rikollisia toimijoita ei saada vastuuseen vaan niin sanotut saattohoitajat ottavat syyn niskoilleen useista sadoista konkurseista.

¹⁶ Katso myöhemmin kappale 4.6.1

¹⁷ Vuorinen 2002, s. 11

¹⁸ HS 23.10.2010 s. B9 Anna Karismon kirjoittama artikkeli: ” Google välttää veroja kolmella miljardilla dollarilla ”tuplailantilaisella” ja ”hollantilaisella voileivällä.”

¹⁹ Laki verotusmenettelystä 28 §

²⁰ Hagan 1996 s. 250

Tällöin, vaikka saattohoitajat tuomitaankin rangaistukseen, niin suurimmalla osalla teoista ei ole mitään vaikutusta saatuun tuomioon ja rangaistuksen saa lopulta täysin eri henkilö, joka todellisuudessa on tehnyt ja suunnitellut rikoksen. Oman kokemukseni perusteella talousrikolliset käyttävät tällä hetkellä surutta hyväkseen nimenomaan osakeyhtiöitä rikosten toteuttamisessa.²¹ Niillä pystytään edelleen välttämään tehokkaasti vastuuta ja tekemään keinotekoisia järjestelyjä esimerkiksi rakennusalalla.²²

2.3 Merkittäviä oikeustapauksia 2000-luvulla

Yksi 2000 luvun merkittävimmistä oikeudellisista ratkaisuista saatiin, kun Korkein oikeus purki oman tuomionsa Kari Uotin monimutkaisessa talousrikosasiassa.²³ Tuomion purku perustui EIS 6 artiklan turvaamaan itsekriminointisuojaan. Tuomio, joka purettiin, oli vankeusrangaistus törkeästä velallisen petoksesta.²⁴ Purun perusteena oli se, että Uoti oli ollut asetettuna henkilökohtaiseen konkurssiin ja samalla hänet oli määrätty vannomaan pesäluettelo. Vannoessaan pesäluettelon Uoti oli jättänyt ilmoittamatta osan omaisuudestaan, koska hän katsoi, että hänellä oli oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen.

Pörssi-yhtiö TJ-Groupin toimintaan liittyvissä tuomioissa huomiota herätti eri oikeusasteiden antamien tuomioiden erot.²⁵ Käräjäoikeus kolmihenkisellä tuomarikokoonpanolla tuomitsi tekijät pelkästään sakkoihin arvopaperimarkkinoita koskevasta tiedottamisrikoksesta. Hovioikeus määräsi tekijät ehdolliseen kahden vuoden vankeusrangaistukseen sekä menettämään rikoksen tuottamana taloudellisena hyötynä noin 7,8 miljoonaa euroa. Yhtiön hovioikeus tuomitsi 50 000 euron yhteisösakkoon. Korkein oikeus tuomitsi lopulta tekijät kahdeksi vuodeksi ja neljäksi kuukaudeksi ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja yhtiön maksaman yhteisösakkoa 100 000 euroa.

---

²¹ Kotimaisten yhtiöiden lisäksi erityisesti erilaiset virolaiset pöytälaatikkoyhtiöt ovat yleistyneet viime aikoina

²² Kts. myöhemmin kappaleet 4.6.1 ja 4.6.3 keinotekoisista järjestelyistä ja bulvaaneista

²³ KKO 2009:80

²⁴ KKO 2009:27

²⁵ KKO 2009:1

Niin sanotun WinCapita-jutussa päädyttiin syytteiden nostamiseen. Asiasta pidettiin tiedotustilaisuus, jossa vastaajina toimivat KRP:n rikostarkastaja, valtiosyyttäjä sekä kaksi kihlakunnansyyttäjää. Asiassa on kuultu lehtiartikkelin mukaan yli 3 300 ihmistä.²⁶ Jutussa vaaditaan rikoksella aiheutettuja vahinkoja yhteensä 37 miljoonaa euroa. Rikoshyötyä on saatu jäädytettyä kymmeniltä ihmisiltä yhteensä noin 20 miljoonaa euroa. Jutun käsittely on tällä hetkellä kesken käräjäoikeudessa.

Kaikki edellä mainitut tapaukset sisältävät useita talousrikollisuudelle tyypillisiä piirteitä:

- erittäin suuri taloudellinen hyöty - miljoonia euroja kaikissa em. tapauksissa
- rikosprosessuaalisesti erittäin vaativia tapauksia - erityisesti Uotin tapaus
- rikosoikeudellisesti haastavia, koska aiempaa oikeuskäytäntöä ei ole olemassa – kaikki em. tapaukset
- tekijät erittäin motivoituneita, koulutettuja ja osaavia – Uotin tapauksessa professori ja rahan liikkeisiin erikoistunut pankkiasiantuntija osallisena itse tekijän lisäksi, joka on nykyisin oikeustieteen tohtori
- tekotavat ovat suunniteltuja ja tekoihin on käytetty oikeushenkilöitä – Uotin tapaus
- tekoihin liittyvä asianosaisten ja todistajien määrä on suuri - erityisesti WinCapita

---

²⁶ Helsingin Sanomat 6.11.2010 s. A13 Minna Passin kirjoittama artikkeli

3 TALOUSRIKOSTEN SELVITTÄMINEN

3.1 Esitutkinta osana rikosprosessia ja oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä

PoL 1 §:n mukaan poliisin tehtävä on mm. rikosten selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen. Rikoslaisissa määriteltyjen rikosten selvittämisprosessia kutsutaan esitutkinnaksi. Esitutkinnasta ja siinä sovellettavista menetelmistä säädellään poliisilain lisäksi pääosin ETL:ssä, ETA:ssa sekä PKL:ssa. ETL 13 §:n mukaan esitutkinnan toimittaa poliisi, ellei toisin säädetä. Rajavartiolain 6:41 §:n mukaan rajavartiolaitos on myös esitutkintaviranomainen, joka suorittaa toimenpiteitä rikosten selvittämiseksi.²⁷ Samoin tullilaki 43 §:ssä säädetään tullimiesten suorittamasta esitutkinnasta. Tämä tutkimus käsittelee vain poliisi suorittamaa esitutkintaa. Säännökset ovat kylläkin käytännössä hyvin samansisältöisiä kaikille esitutkintaviranomaisille. Pakkokeinoja mm. sovelletaan aina samojen pakkokeinolakien perusteella.

Esitutkinta on osa perustuslaissa säädettyä oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä.²⁸ Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ainesosat ovat: oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisessa tuomioistuimessa ilman aiheetonta viivytystä, oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi, oikeus tulla julkisesti kuulluksi, oikeus saada perusteltu päätös ja oikeus hakea muutosta.²⁹ Oikeudenmukainen oikeudenkäynti turvaa hallituksen esityksen mukaan rikoksesta syytetylle seuraavat vähimmäisoikeudet³⁰:

- oikeus tulla pidetyksi syyttömänä, kunnes syyllisyys näytetty laillisesti toteen³¹
- oikeus olla todistamatta itseään vastaan
- oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto syytteiden sisällöstä ja perusteista henkilön ymmärtämällä kielellä
- oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan
- oikeus kuulustella tai kuulusteluttaa todistajia
- oikeus saada maksutta tulkkausapua

²⁷ Rajavartiolaki 6:42§:ssä määritellään tarkemmin rikokset, joista rajavartiolaitos vastaa

²⁸ Virolainen 2003, s. 54-55, Ervo 2005, s. 21

²⁹ PeL 21§, jonka taustalla on EIS 6.1 artikla

³⁰ HE 309/1993 vp, s. 72, Ervo 2005, s. 11-12,

³¹ Suomessa säädetty myös ETL 7 §:ssä, missä on muotoiltu suomalainen ns. syyttömyysolettama

- oikeus olla tulematta syytetyksi tai tuomituksi toistamiseen saman teon perusteella

Edellä mainittu Uotin tapaus sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin implementointi osaksi suomalaista perustuslakia osoittavat, että Euroopan unionin oikeudella sekä samalla muilla kansainvälisillä säädöksillä on yhä merkittävämpi vaikutus myös Suomessa.

Suomessa suurin osa talousrikoksista tutkitaan niihin erikoistuneissa talousrikosyksiköissä. Tutkijat koulutetaan poliisin perustutkinnon suorittaneista usein perustutkintakokemuksen omaavista poliiseista pääosin poliisiammattikorkeakoulun talousrikostutkintakursseilla. Yleisimmät virkanimikkeet talousrikostutkijoilla ovat vanhempi rikoskonstaapeli ja rikosylikonstaapeli. Talousrikostutkintojen johtamisesta vastaavat yleensä rikoskomisariat, joilla on joko poliisiammattikorkeakoulututkinto tai muu korkeakoulututkinto.³² KRP:ssä tutkinnanjohtajat ovat yleensä rikostarkastaja-nimikkeellä kulkevissa viroissa. Isoimmissa talousrikosyksiköissä on myös rikos- ja verotarkastajia, joilla on ylempi korkeakoulututkinto oikeus-, kauppa- tai valtiotieteistä. Myös erikoisperintään erikoistuneilla ulosottomiehillä on virkapaikkoja isoissa talousrikosyksiköissä.

Vaativat talousrikostutkinnat aloitetaan yleensä tutkinnan suunnittelulla. Jo tutkinnan suunnitteluvaiheessa ovat usein mukana eri viranomaiset kuten syyttäjä, verotarkastaja, asianvalvoja, ulosottomies, vouti tai esimerkiksi tuotevalvontakeskuksen edustaja. Kiperissä laintulkintatilanteissa voidaan kysyä professoreiden tai muiden alojen asiantuntijoiden mielipidettä esitutkintaa suunniteltaessa. Syyttäjän mukaan ottaminen heti alusta alkaen on välttämätöntä. Talousrikostutkinnassa voidaan todellakin puhua aidosti syyttäjyhteistyöstä, koska ilman yhteistyötä juttujen käsittely olisi lähestulkoon mahdotonta. Syyttäjän rooli esitutkinnassa on keskeinen.³³

³² Asetus poliisin hallinnosta (15.3.1996/158) 16§ kohdat 20,22, ja 24

³³ Ks. myöhemmin kappale 3.3.2

Koko rikosprosessin kannalta on hyvin merkityksellistä, että esitutkinnassa ei ole mitään fakta- tai normispremissenä valmiiksi annettuna.³⁴ Poliisin tehtävä on hankkia todisteita rikoksesta, mutta mistä poliisi tietää mitä rikosta se on tutkimassa? Tutkintapyyntö ei määrittele vielä mitään tunnusmerkistöä ja niissä on harvoin hyväksi käytettävää todistusaineistoa varsinkin talousrikosjutuissa. Poliisin tehtävä on määrittellä mistä rikoksesta on kulloinkin kysymys eli mikä tunnusmerkistö tulee sovellettavaksi. Poliisin on toisin sanoen selvitettävä määrätystä laajuudesta oikeustositseikkoja ja todistustositseikkoja.³⁵ Voidaan sanoa, että esitutkinnassa vallitsee hermeneuttinen kehä eli poliisin tehtävä on selvittää normien ja tutkittavan tapauksen vastaavuutta tavallaan iteroimalla. Yleensä esitutkinnan alkuvaiheessa on vain tilanne, jossa on jotain todisteita, joiden perusteella on syytä epäillä rikosta. Erityisesti talousrikoksissa kuten velallisten rikoksissa todisteiden määrä on yleensä hyvin suuri ja teot muodostuvat useista eri osateoista tai pienemmistä kokonaisuuksista. Tällöin poliisin tehtäväksi jää nimenomaan hahmottaa tapausta ja sen oikeudellista luonnetta.

Esitutkinta aloittaa koko rikosprosessin ja siinä päätetään useita keskeisiä asioita jutun jatkokäsittelyn kannalta. Käytännössä talousrikosjutuissa esitutkinnan merkitys rikosprosessin myöhemmille vaiheille on hyvin keskeinen. Asianosaisten ja todistajien kuuleminen, todisteiden ja näytön kerääminen sekä tunnusmerkistön tulkinta laajoissa talousrikoskokonaisuuksissa edellyttävät hyvän oikeudellisen osaamisen lisäksi hyvää tiedon hallintaa ja resurssien ohjaamista. Voidaan sanoa, että esitutkinta on koko selvitysprosessin varhaisvaihe, jossa tavallaan koko rikos joko selvitetään tai se jää selvittämättä.³⁶ Helminen et al. mukaan esitutkinnan ja oikeudenkäynnin välinen työnjako on muodostunut sellaiseksi, että esitutkinnassa todistusaineisto kerätään ja järjestellään, kun taas tuomioistuimessa arvioidaan todistusaineiston arvo näyttönä.³⁷

---

³⁴ Ks. myöhemmin kappale 4.5

³⁵ Ks. myöhemmin kappale 4.2

³⁶ Esitutkinta- ja pakkokeinolakityöryhmän mietintö 1999, s. 88, LaVM 1/93 s. 1, ks. myös Ervo 2000, ss. 10-12

³⁷ Helminen et al. 2005 s. 356-357

Poliisin rooli esitutkintaviranomaisena vaativissa talousrikostutkintajutuissa muistuttaa hyvin paljon tuomarin roolia, jota Tolonen on kuvannut seuraavasti³⁸:

Tuomari,

- 1. hakee oikeudellista perustetta, joka hahmottaa tapauksen*
- 2. tarkastelee tapausta yhden tai useamman oikeuslähteen valossa*
- 3. valitsee yhden oikeuslähteen normin*
- 4. soveltaa sitä sekä*
- 5. perustelee ratkaisua oikeuslähteiden avulla*

Tolosen mukaan oikeuslähteiden ongelma on osin päällekkäinen oikeudellisen ratkaisun kanssa.

Koko rikosprosessin tavoitteena on rikosoikeudellisen vastuun toteuttaminen konkreettisessa tapauksessa lainmukaisin keinoin. Käytännössä tämä tarkoittaa rikosasian tosiasiapuolen (näyttökysymysten) ja oikeudellisen puolen (oikeuskysymyksen) selvittämistä PeL 21 §:n edellyttämällä tavalla. Lopullinen ratkaisu edellyttää, että asiassa saadaan selvitetyn oikeudellisesti asiaan vaikuttavat relevantit seikat.³⁹ Esitutkinnalla pyritään lopulta auttamaan aineellisen (materiaalisen) totuuden selvittämistä.⁴⁰ Esitutkinnassa voidaan vaikuttaa erityisesti lopullisen ratkaisun faktapremissien muodostumiseen ja siihen, että ne vastaisivat mahdollisimman hyvin tosiasioita.⁴¹

---

³⁸ Tolonen, 2003 s. 2

³⁹ Virolainen ja Pölönen 2003 ss. 141-142

⁴⁰ Helminen et al 2005, s. 9

⁴¹ Klami 2000, s. 19, ks. myöhemmin faktapremissit oikeudellisessa ratkaisussa s. 40

3.2 Esitutinnan tavoite

3.2.1 Esitutkintalaki 5 §

ETL 5 §:n mukaan esitutkinnassa selvitetään:

1) rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, ketkä ovat asianosaisia ja muut syytteestä päättämistä varten tarvittavat seikat;

2) asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 3 luvun 9 §:n nojalla on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan;

3) mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöönpanemiseksi; sekä

4) suostuuko asianomistaja asian käsittelemiseen käräjäoikeudessa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 a luvussa tarkoitetussa kirjallisessa menettelyssä ja aikooko myös rikoksesta epäilty suostua tähän menettelyyn.

Esitutkinnassa asia on valmisteltava siten, että todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa.

Helminen et al. mukaan esitutkinnan tavoitteena on kerätä oikea ja riittävä näyttö rikoksesta syyteharkintaa ja tuomioistuinkäsittelyä varten.⁴² Esitutkinta voidaan nähdä myös rikosoikeudenkäynnin valmisteluna, jota kuvaa ETL 5 §:n toinen kohta.⁴³ Lain esitöissä korostetaan ROL:n 6 luvun säännöksiä, jonka mukaan pääkäsittelyn keskittäminen edellyttää, että kaikki asiassa esitettäväksi aiottu todistelu on selvitetty jo valmistelussa. ROL:n 5 luvun 3 §:n 1 momentin 7 kohdan nojalla syyttäjän on kirjallisessa haastehakemuksessaan ilmoitettava myös ne todisteet, jotka hän aikoo esittää, ja mitä hän kullakin todisteella aikoo näyttää toteen.

3.2.3 Rikoksen rakenne

Rikoksen rakenteen perusteella voidaan paremmin ymmärtää, mitä asioita esitutkinnassa tulee selvittää. Rikos kuvataan yleensä tunnusmerkistön mukaiseksi oikeudenvastaiseksi teoksi, joka on syyntakeiselle tekijälle syyksi luettava.⁴⁴

⁴² Helminen et al 2005 s. 356

⁴³ Ks myös HE 82/1995

⁴⁴ Lappi-Seppälä 1992, s. 246 ja Nuutila 1996, ss. 177 sekä Tapani ja Tolvanen 2008, s. 1

Rikoksen rakenne on siis perinteisesti jaoteltu tunnusmerkistön mukaisuuteen, oikeudenvastaisuuteen ja syyllisyyteen. Nuutila, joka on muokannut alun perin Lappi-Seppälän esittämää jaottelua, jakaa tunnusmerkistön mukaisuuden seuraaviin tekijöihin⁴⁵:

1. Vapaaehtoinen toiminta
  - a. tekijä
  - b. teko ja laiminlyönti
  - c. vastuu laiminlyönnistä
2. Seuraus
  - a. suojeleobjektin loukkaus
  - b. vaarantaminen
3. Syy-yhteys
4. Teon huolimattomuus
  - a. kielletty riskinotto
  - b. kielletyn riskinoton relevanssi
  - c. tunnusmerkistön ulottuvuus
5. Muut objektiiviset tunnusmerkistötekijät

Tekijän syyllisyyteen liittyvät tekijät Nuutila jaottelee seuraavasti:

1. Syyntakeisuus
2. Vaadittava syyksiluettavuus
  - a. tahallisuus
  - b. tekijän huolimattomuus
3. Muut subjektiiviset elementit kuten erityinen motiivi tai tarkoitus
4. Väärystietoisuus
5. Kohtuusperustainen toisintoimimismahdollisuus

Teon oikeuttamisperusteiksi Nuutila mainitsee mm. hätävarjelun, pakkotilan, loukatun suostumuksen ja viranomaisen luvan.

Tapani ja Tolvanen jakavat rikoksen karkeasti kahteen luokkaan: vastuun perustaviin ja vastuusta vapauttaviin seikkoihin. ”Vastuun perustavat seikat ovat yhtä kuin tunnusmerkistön mukaisuus. Sijoitamme tahallisuuden ja tuottamuksen tähän kategoriaan... tahallisuus ja tuottamus käsitellään vastuun perustavien seikkojen (tunnusmerkistön mukaisuuden) kategoriassa.”

Tapani ja Tolvanen määrittelevät ihmisen konkreettisen teon rikokseksi ja abstraktisen rikostyyppin rikossäännökseksi. Rikossäännöksen he jakavat kolmeen

---

⁴⁵ Nuutila 1996, s. 180

osaan: 1) rikoksen otsikkoon eli nimeen (esim. tappo), 2) rangaistavaksi säädetyn käyttäytymisen luonnehdintaan (”joka tappaa toisen”) ja 3) rangaistusuhkaan eli rangaistussäännökseen (”on tuomittava...”). Rikossäännöksen, rangaistusvastuun, laillisuusperiaatteen ja tulkinnan Tapani ja Tolvanen yhdistävät seuraavasti⁴⁶:

”Rikossäännös on kirjalliseen muotoon saatettu normilause, joka sisältää väitteen tietynsisältöisen reaktionormin voimassa olosta. Rangaistusvastuu voi perustua vain kirjoitettuun lakiin. Rikossäännösten tulkinta on siten normilauseiden, ei normien, merkityssisällön selvittämistä.”

3.3 Esitutkintaprosessi käytännössä

3.3.1 Johtaminen

Esitutkintaa johtaa ETL 14 §:n mukaan poliisin päällystöön kuuluva rikoskomisario tai rikostarkastaja tutkinnanjohtaja -nimikkeellä. Tutkinnanjohtajan alaisuudessa työskentelee aktiivisessa tutkintavaiheessa yleensä vähintään yksi alipäällystöön kuuluva rikosylikonstaapeli ryhmänjohtajana. Rikosylikonstaapelin alaisuudessa työskentelevät tutkijoina miehistöön kuuluvat vanhemmat rikoskonstaapelit. Tutkintaryhmän koko vaihtelee tutkintavaiheen mukaan. Suunnitteluvaiheessa mukana voi olla tutkinnanjohtajan lisäksi pelkästään ryhmänjohtaja ja päätutkija. Niin sanotussa iskuvaiheessa mukana voi olla jopa satoja poliiseja tekemässä tutkintatoimenpiteitä samanaikaisesti. Aktiivisessa tutkintavaiheessa, esimerkiksi iskuvaiheen jälkeen, kun on otettu useita epäiltyjä kiinni ja takavarikoitua omaisuutta on kerätty paljon, ryhmän koko voi vaihdella esimerkiksi 5-15 henkeä. Aktiivisen tutkintavaiheen jälkeen juttu jää yleensä päätutkijalle tai tutkijaparille, jotka kokoavat tutkinta-aineiston esitutkintapöytäkirjaksi. Tutkinnanjohtaja vastaa tutkinnasta kaikissa vaiheissa.

Yksi tärkeimmistä vaiheista tutkinnanjohtajan kannalta on pakkokeinojen hakeminen käräjäoikeudessa. Laajoissa rikoskokonaisuuksissa pakkokeinojen hakeminen vaatii laajojen asiakokonaisuuksien hallintaa ja hyvää oikeudellista osaamista. Tutkinnan alkuvaiheessa tutkijoiden ja tutkinnanjohtajan välinen

---

⁴⁶ Tapani ja Tolvanen 2008, s. 4

tiedonkulku on keskeisessä asemassa. Varsinkin niin kutsutuissa reaaliaikaisissa esitutkinnoissa tutkinnanjohtajan on usein reagoitava hyvin nopeasti uusien oikeus- tai todistusaseikkojen ilmaantuessa.

Tutkinnanjohtajalta edellytetään asiaosaamisen lisäksi hyvää henkilöstöjohtamista ja koordinoitukykyä. Laajoissa rikoskokonaisuuksissa pidetään useita viranomaispalavereita, joista vastaa yleensä tutkinnanjohtaja, koska rikostutkintaa johtaa poliisi.⁴⁷ Kyky kommunikoida eri viranomaisten kanssa ja eri viranomaisten toimivaltojen tuntemus on välttämätöntä. Käytännössä voidaan puhua myös asiantuntijajohtajuudesta, varsinkin, kun mukaan otetaan yhteistyö erilaisten asiantuntijoiden kuten rikos- tai siviilioikeuden professoreiden kanssa.

On erikoista, että eri viranomaiskokoontamiset syyteharkinnassa ja käräjäoikeudessa on tarkasti määritelty ja toteutettu. Syyttäjiä on joko yksi tai kaksi per juttu ja eri oikeusasteet istuvat erikseen tarkasti määritellyissä kokoonpanoissa. Lisäksi on olemassa erityissäännökset valtion syyttäjistä ja vahvistetuista tuomioistuinkokoonpanoista. Esitutinnan kokoonpanosta ei ole juuri mitään määräyksiä edellä mainitut pois lukien ja käytäntö on erittäin vaihtelevaa. Tutkinnanjohtajia on yleensä vain yksi ja tutkijoita vaihteleva määrä tutkinnan eri vaiheissa.

3.3.2 Poliisin ja syyttäjän välinen yhteistyö

ETL 15 §:n mukaan poliisin on ilmoitettava muista kuin yksinkertaisista rikoksista syyttäjälle.⁴⁸ Poliisin on saman pykälän mukaan myös noudatettava syyttäjän antamia määräyksiä ETL 5 §:ssä säädettyjen tavoitteiden turvaamiseksi. Tutkinta, joka kestää yli vuoden ja johon liittyy useita asianosaisia, oikeushenkilöitä ja luonnollisia henkilöitä, koostuu useista erilaisista todisteista, ei ole pistemäinen teko vaan koostuu useista erilaisista osateoista pitkällä aikavälillä ja jolloin tutkinta elää jatkuvasti tutkinnan edetessä, vaatii ehdottomasti syyttäjän aktiivisen mukanaolon. Käytännössä poliisin ja syyttäjän tulee tavata ja vaihtaa sekä päivittää tietoja riittävän usein esitutinnan edetessä. Syyttäjän mukanaoloon on useita rikosoikeudellisia sekä prosessioikeudellisia perusteluja. Uudessa

⁴⁷Myös rajavartiolaitos- ja tulliviranomaiset voivat esitutkintaviranomaisina johtaa tutkintaa kuten aiemmin mainittu

⁴⁸Syyttäjän rooli esitutkinnaissa vahvistui ROL:n tullessa voimaan. HE 82/1995, s. 158

hallituksen esityksessä esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi on korostettu nimenomaan poliisin ja syyttäjän yhteistyön kehittämistä, kun asian ”laatu ja laajuus” sitä edellyttävät. Hallituksen esityksessä mainitaan syyttäjän apu harkinnan- ja tulkinnanvaraisten kysymysten arvioinnissa, syyttäjän pysyminen ajan tasalla esitutkinnan etenemisessä sekä syyttäjän mahdollisuus käyttää esitutkintatoimivaltuuksiaan.⁴⁹

Laajoissa rikoskokonaisuuksissa syyttäjä auttaa yleensä poliisia rikostunnusmerkistöjen tulkinnassa ja tutkinnan ohjaamisessa ja rajaamisessa. Isoimmissa talousrikosyksiköissä poliisilla on käytössään myös omat vero- ja rikostarkastajat. Syyttäjällä tai rikostarkastajalla on usein laajin ja paras rikosoikeudellinen osaaminen koko tutkintatiimissä. Tutkinnan edetessä syyttäjä tutustuu kokonaisuuteen ja saa poliisilta suoraan perustelut tehdyille tutkintatoimenpiteille. Tarvittaessa syyttäjä voidaan ottaa esimerkiksi mukaan kuulusteluihin, jolla voidaan erinomaisesti auttaa syyttäjää saamaan kuvaa jutun asianosaisista sekä samalla auttaa syyttäjä seuraamaan jutun tutkinnan etenemistä. Prosessiekonomian kannalta voidaan tehdä merkittäviä säästöjä, kun syyttäjä varmistaa esitutkintavaiheessa kaikki tarpeelliset tutkintatoimenpiteet. Käytännössä syyttäjä auttaa poliisia rikosoikeudellisesti riittävän ja oikean näytön hankkimisessa. Syyttäjä ja rikostarkastaja voivat myös koulutuksensa perusteella auttaa erityisesti muissa, kuin rikosoikeutta koskevissa kysymyksissä kuten esimerkiksi sopimus- tai yritysoikeuden tuntemusta vaativissa laintulkintatilanteissa.

Syyttäjä voi sekä esitutkinnan aikana että asian siirryttyä syyteharkintaan määrätä poliisin toimittamaan lisätutkimuksia asiassa. Syyttäjä voi vielä syytteen nostamisen jälkeen määrätä esitutkintaa täydennettäväksi ETL 15 §:n perusteella. Myös tuomioistuin voi asian käsittelyn aikana havaita, että esitutkintaa tulee täydentää ja antaa siitä kehotuksen syyttäjälle.⁵⁰ Käytännössä lisätutkinta useimmiten osoittautuu tarpeelliseksi vastaajan vastineessaan ilmoittamien seikkojen, esimerkiksi uusi todiste, takia tai sen vuoksi, että hän kiistää rikoksen, jonka hän on aiemmin myöntänyt. On myös mahdollista, että tuomioistuin

---

⁴⁹ HE 222/2010, ss. 206-210

⁵⁰ OK 17:8, ROL 5:7 ja 5:11

kiinnittää huomiota sellaisiin seikkoihin, joihin esitutkinnassa ei ole huomattu kiinnittää huomiota, kuten esimerkiksi syytettä vastaan puhuvaan näyttöön tai rangaistuksen lieventämisperusteisiin. Esitutinnan täydentäminen tapahtuu oikeudenkäynnin valmisteluvaiheessa.

3.3.3 Tiedonhallinta

Tiedonhallinnalla tarkoitetaan tässä yhteydessä tiedon keräämistä, tallettamista, analysointia ja käyttöä. Laajoissa talousrikostutkintakokonaisuuksissa tiedon määrä on valtava. Tietoa tulee ja sitä tulisi hallita koko tutkintaprosessin ajan. Jos esimerkiksi kolme vuotta kestävä esitutkinnan lopputuloksena on 2 000 -sivuinen esitutkintapöytäkirja, johon kuuluu 4 000 sivua liitteitä, voidaan arvioida, että prosessi, jonka tuloksena pöytäkirja on syntynyt, on sisältänyt valtavan määrän erilaista tietoa. Pelkästään kuulustelujen sisällön hallinta on erittäin vaativa tehtävä. Erilaisia tiedusteluja esim. pankkeihin tai muihin viranomaisiin voidaan tehdä satoja. Näiden tiedustelujen pohjalta voidaan saada tuhansia sivuja asiakirjoja tai muuta tutkintamateriaalia. Poliisin omista rekistereistä on saatavissa nopeasti valtava määrä tietoa. Takavarikoidut tietokoneet sisältävät usein suuren määrän hyvin erilaista dataa, jota on suodatettava ja otettava todisteeksi pöytäkirjaan.

Kerätyn todistusaineiston lisäksi tulee huomioida tutkinnan aikana käydyissä palaverissa päätetyt asiat. Ilman pitkälle vietyä automaattista tietojenkäsittelyä tutkintaprosessin hallinta on mahdoton tehtävä. Tutkijoilta ja tutkinnanjohtajalta edellytetään useiden erilaisten tietojärjestelmien käytön hallintaa.

3.3.4 Kuulustelut

Kuulustelujen merkityksestä talousrikosten selvittämisessä ja niiden painoarvosta prosessin myöhemmissä vaiheissa ollaan montaa eri mieltä. Mielestäni kuulustelu on yksi tärkeimmistä, ellei jopa tärkein, poliisin tutkintamenetelmistä erityisesti talousrikoksia selvittäessä. Kuulustelujen avulla voidaan saada näyttöä rikoksista ja kuulustelujen kautta saadun tiedon perusteella voidaan ohjata tutkintaa. Niin pitkään, kun ihmiset tekevät rikoksia on kuulustelujen merkitys suuri. Yksittäinen asiakirja tai muu vastaava esineen kaltainen todiste voi muodostua vain rikoksen objektiiviseksi osaksi. Ilman luonnollisen henkilön

tahtoa ja tarkoitusta tai motiivivia eli rikoksen subjektiivista puolta ei ole olemassa koskaan rikostakaan. Kuulustelulla on mahdollista saada paras tieto tekijän motiivista eli tietoisuudesta ja tahallisuuden asteesta. Pelkkään esinetodisteeseen nojautuminen voi aiheuttaa pahimmassa tapauksessa oikeusmurhan, koska tosielämässä todisteita voidaan tietoisesti väärentää ja usein esinetodisteet on hyvin monitulkintaisia esimerkkinä kirjalliset sopimukset. Pidetäänhän tuomioistuinkäsittelykin suullisessa muodossa.

Kuulusteluihin liittyy myös yksi tämän hetken talousrikostutkinnan suurimmista ongelmista: kuulusteluja suorittavat pääasiassa alipäälylystään tai miehistöön kuuluvat poliisit. Riittääkö peruskoulutuksen saaneen poliisin osaaminen selvittämään kuulustelun keinoin korkeasti koulutettujen asianajajien tai ekonomien suunnitelmalliset rikokset? Entä 20 vuotta kirjanpitoalalla työskennelleen kirjanpitäjän tai KHT-tilintarkastajan kuulusteluttaminen poliisilla, jolla ei ole riittävää kaupallista ja yritysoikeudellista koulutusta? Kokeneen pesähoitaja-asianajan, joka on järjestellyt ja perustanut useita veroparatiisiyhtiöitä ulkomailla ja jolla on useiden vuosien kokemus konkurssipesien hoitamisesta, kuulusteleminen vaatii erilaista tietotaitoa kuin tavallisen peruskoulun käyneen huumausainerikollisen. Jos esimerkiksi ulosoton kiertämisessä on käytetty hyväksi asianajotoimiston asiakasvaratiliä, useita kotimaisia ja ulkomaisia yhtiöitä sekä niiden pankkitilejä, englantilaista trust-järjestelyä, on selvää, että kuulustelijalta vaaditaan hyviä oikeudellisia tietoja ja jutun kokonaisvaltaista hallintaa pystyäkseen selvittämään asioita kuulustelemalla. Näissä jutuissa on myös yleensä tuhansia sivuja asiakirja-aineistoa, jotka sisältävät usein monimutkaisia siviilioikeudellisia transaktioita. Kuulustelijan tehtävä on usein nimenomaan selvittää kuulusteltavan tietoisuutta asiakirjojen sisällöstä ja asiakirjaan liittyvistä transaktioista. Tämä vaatii hyvän ja laaja-alaisen oikeudellisen osaamisen lisäksi laajojen kokonaisuuksien hallintaa, johon liittyy olennaisesti hyvät suulliset ja kirjalliset taidot. Pelkkä suppea rikosoikeudellinen ja peruskuulustelujen hallitseminen ei riitä. On eri asia yrittää selvittää faktoja liittyen siihen, milloin yhtiö ja sen omistaja ovat olleet tietoisia konserniin kuuluvaan yhtiön maksukyvyttömyydestä, kun selvittää, miten ja milloin henkilö löi toista henkilöä nyrkillä päähän.

Kuulustelut voidaan tehdä perinteisesti kirjoittamalla tai videokuulusteluna, joka on toistaiseksi voimassa olevan käytännön mukaisesti myöhemmin litteroitava tekstimuotoon. Kirjoittamalla tehdyissä kuulusteluissa tulisi mahdollisuuksien mukaan viitata liitepöytäkirjoihin tai muihin todisteisiin mahdollisimman yhdenmukaisesti, mielellään oikeustieteellisessä kirjoittamisessa vallitsevan tavan mukaisesti.

Varmasti liian vähän käytetty menetelmä on ETL 28 §:ssä säädetty todistajan kuuleminen tuomioistuimessa. Talousrikosjutuissa on hyvin tyypillistä, että todistajat eivät halua kertoa kaikkea tietämäänsä syystä tai toisesta. Esimerkkinä ison asianajotoimiston avustava lakimies, jonka osakas-asianajaja-esimies on rikoksesta epäilty ja avustavan lakimiehen pitäisi todistaa esimieheensä ja asianajotoimistoonsa liittyviä asioita. Hallituksen esityksessä mainitaan perusteluina keskitetyn pääkäsittelyn turvaaminen sekä mahdollisuus käyttää OK 17:37 §:ssä säädettyjä uhkasakkoa ja vankeutta.⁵¹

3.3.5 Pakkokeinot ja turvaamistoimet

Laajoissa tutkintakokonaisuuksissa ja varsinkin reaaliaikaisissa tutkinnoissa käytetään pakkokeinoja ja turvaamistoimia laajasti pakkokeinolain perusteella. Pakkokeinoja käytetään rikoksen selvittämiseksi ja vahingonkorvauksen tai rikoshyödyn menettämisseuraamuksen turvaamiseksi. Henkilöön kohdistuvista pakkokeinoista käytetään usein pidättämistä, vangitsemista, henkilökatsastusta ja matkustuskieltoa. Turvaamistoimista käytetään hukkaamiskieltoa ja vakuustakavarikkoja sekä väliaikaisia toimenpiteitä. Omaisuuteen kohdistuvista pakkokeinoista kotietsintä ja takavarikko ovat useimmiten käytettyjä. Telepakkokeinoja käytetään nykyään myös laajasti: telekuuntelua, televalvontaa ja teknistä tarkkailua. Salaisten pakkokeinojen eli peitetoiminnan ja valeoston käyttö tulevat varmasti lisääntymään myös talousrikostutkinnoissa, jotka koostuvat monialarikollisuudesta.

---

⁵¹ HE 82/1995

3.3.6 Aiheutetun vahingon ja saadun rikoshyödyn selvittäminen

RL 10:2 § velvoittaa tuomitsemaan rikoksen tuottaman hyödyn valtiolle. Konfiskaatiovaatimuksen tekee syyttäjä.⁵² ETL 5 §:n 1 kohdan mukaan esitutkinnassa selvitetään rikoksella aiheutettu vahinko ja rikoksesta saatu hyöty. Hallituksen esityksen mukaan nämä seikat tulee selvittää mahdollisen takavarikon turvaamiseksi. Esitöiden mukaan esitutkinnan ensisijainen tehtävä on selvittää, onko asiassa riittävää aihetta syytteen nostamiseen. Kuten esitöissä mainitaan, monessa rikoksessa aiheutettu vahinko määrittelee rikostunnusmerkistöä. Vahingon syntyminen ja sen syy-yhteys rikoksesta epäillyn tekoon on usein keskeinen selvitettävä asia esitutkinnassa. Rikoksella aiheutetun vahingon määrä tai rikoksella saatu hyöty vaikuttaa yleensä teon kvalifiointiin.⁵³

Useissa poliisin talousrikosyksiköissä, kuten KRP:ssä, on perustettu erikoisryhmiä pelkästään rikoshyödyn jäljittämistä varten. Näiden niin sanottujen RIHY-ryhmien tehtävä on pelkästään jäljittää rikoksella hankittua omaisuutta. Nykyisin rikoshyödyn jäljittämisessä auttavat usein myös erilaiset tiedustelu- ja tarkkailuryhmät, jotka tukevat yleisesti vaativaa esitutkintaa. Rikoshyödyn jäljittämisessä tulisi myös ottaa huomioon poliisin koulutustaso. Tässäkin toiminnassa korostuu valitettavasti usein poliisin kenttätoimintapainotteisuus. Analyyttinen ja tutkijamainen ote usein puuttuu, koska monimutkaisten omaisuusjärjestelyjen selvittäminen on käytännössä pelkkää niin sanottua paperityötä ja henkilöiden kuulemista. Peruspoliisikoulutuksessa eikä edes poliisin omilla talousrikoskursseilla anneta juuri mitään työkaluja vaativien keinotekoisien järjestelyjen selvittämiseen, koska käytännössä se tarkoittaa pääosin muuta kuin rikosoikeudellista juridista koulutusta. Kuulusteluissa korostuu tietenkin vain poliisityön mukana kehittyvä kuulustelutaktiikka, mutta siitäkään ei ole mitään hyötyä, jos ei tiedä, mistä asiasta kuulustelussa edes keskustellaan. Ja näin valitettavasti asia usein on; jos kokenut korkeasti koulutettu rikoksesta epäilty on suunnitelmallisesti toteuttanut omalla erikoisalallaan vaikeasti selvitettävän rikoksen piilottaen varat monimutkaisilla keinotekoisilla järjestelyillä, vaatii sen selvittäminen tutkijakuulustelijalta erinomaista kyseisen

⁵² RL 10:9 §. Menettämiskaatumuksen esittämättä jättämisestä säädetään ROL 1:8b ja ROL 1:11a §:ssä.

⁵³ HE 82/1995

toimintaympäristön tuntemusta. Pelkät poliisitaktiikat ja kuulustelumenetelmien hallinta eivät todellakaan riitä. Oikeudellinen ja todellinen toimintaympäristö on tunnettava hyvin ennen, kuin asioista voi edes keskustella. Jos tutkija etenee pelkän ennalta suunnitellun kuulustelurungon perusteella, kuulusteltava näkee sen välittömästi ja pystyy yleensä vain sekoittavaan asiaa monitulkintaisilla vastauksillaan.

ETL 5 §:n 3 kohdan mukaan esitutkinnassa selvitetään myös mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai vahingonkorvauksen täytäntöön panemiseksi. Vuoden 2002 hallituksen esityksen mukaan esitutkintalaissa ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota konkreettisiin toimenpiteisiin, joilla erityisesti ammattimaisen ja järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa on keskeinen merkitys. Hallitus ehdottaa yleisissä perusteluissaan, että esitutkintaviranomaisten toimivaltuuksia rikoshyödyn jäljittämässä ja poisottamisessa lisättäisiin mm. kuulustelulla tuomioistuimessa⁵⁴ ja pakkokeinolain muutoksilla. Yksityiskohtaisissa perusteluissa korostetaan esitutkinnan merkitystä rikosprosessissa ja yhdistetään se myös rikoslain uuteen laajennetun rikoshyödyn käsitteeseen. Esitöissä korostetaan juuri esitutkintavaiheen merkitystä sekä ajallisesti että oikeudellisesti⁵⁵:

*”Uudeksi 3 kohdaksi kirjoitetulla ja asiasisällöltään **laajennetulla rikoshyödyn jäljittämistä** ja pois ottamista koskevalla säännöksellä korostettaisiin sitä, ettei esitutkinnan merkitys tässä suhteessa rajoitu menettämisseuraamuksista ja vahingonkorvauksista tuomioistuimissa tehtävien ratkaisujen oikeudellisten edellytysten selvittämiseen. Rikostorjunnan tehtäväkokonaisuuden kannalta on päin vastoin tärkeää, että esitutkinnassa myös selvitetään ja toteutetaan olemassa olevat mahdollisuudet rikoksella saadun hyödyn konkreettiseen jäljittämiseen ja pois ottamiseen. Kriminaalipolitiikan perustavoitteiden toteuttamisessa eräs keskeinen tehtävä on ottaa rikosentekijältä ja muiltakin pois rangaistavan teon tuottama taloudellinen hyöty. Tähän liittyvien toimivaltuuksien **oikea-aikaisella käyttämisellä** kyetään usein ennallistamaan loukattu oikeustila jopa siten, ettei asianomistajalle synny rikosvahinkoja tai niiden lopullinen määrä jää vähäiseksi.*

*Rikoshyödyn jäljittämistä ja pois ottamista merkitsevien konkreettisten toimenpiteiden sisältyminen esitutkinnan laissa määriteltyihin tarkoituksiin ilmenee muun muassa siinä, että **asianosaisia ja todistajia***

⁵⁴ Sittemmin säädetty ETL 28 §, josta kappaleessa 3.2.4

⁵⁵ HE 52/2002

voidaan kuulustella itse rikollisen teon ja sen teko-olosuhteiden ja seurausten lisäksi esimerkiksi sellaisista seikoista, jotka liittyvät rikoksella viedyn omaisuuden sijaintiin, siihen myöhemmin kohdistuneiden luovutustoimien oikeudelliseen ja tosiasialliseen luonteeseen taikka rikosentekijän tai muun menettämisestä tai vahingonkorvauksesta vastuussa olevan varallisuusoloihin. Kaikilla näillä kysymyksillä on merkitystä arvioitaessa mahdollisuuksia rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi sekä rikoksen johdosta tuomittavan menettämisestä tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöön panemiseksi. Rikoshyötyä jäljitettäessä ja pois otettaessa myös nämä seikat sisältyvät todistajan totuusvelvollisuutta koskevassa esitutkintalain 27 §:n 1 momentissa käytettyyn tutkittavan asian käsitteeseen.”

Laajennettua hyötyä koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että hyötykonfiskaatio on ollut aiemmin tehoton erityisesti talousrikollisuuden torjunnassa. Ensisijaiseksi ongelmaksi todetaan hyötykonfiskaation edellytysten toteennäyttämistä vaikeudet.⁵⁶ Talousrikoksissa ongelmana usein on nimenomaan näyttää toteen tiettyjen varojen ja konkreettisen rikoksen välinen yhteys. Tämä johtuu usein suunnitelluista ja monimutkaisista yritysjärjestelyistä, monimutkaisista transaktioista tai esimerkiksi tulkinnanvaraisista sopimusjärjestelyistä.⁵⁷

3.3.7 Viranomaisyhteistyö ja kansainvälinen toiminta

Poliisilla on erittäin laaja tiedonsaantioikeus. PoL:n 35-36 §:n mukaan poliisilla on virkatehtävän suorittamiseksi tai rikoksen estämiseksi ja selvittämiseksi oikeus saada lähes rajoituksetta tietoja viranomaisilta sekä yksityiseltä yhteisöltä tai henkilöltä. Rajoituksena ovat laissa erikseen säädetyt luovuttamiskiellot ja sellaisen tiedon antaminen, jota ei saada käyttää todisteena tai todisteena käyttöä on rajoitettu. PoL:iin on kirjattu nyt myös tietolähdetoiminta ja poliisin oikeus maksaa palkkioita tietojen antamisesta.⁵⁸

---

⁵⁶ HE 80/2000 vp s.13

⁵⁷ Viljanen 2007, s. 179-180

⁵⁸ PoL 36a §

Viranomaistyö on tullut jo aiemmin esille monessa eri yhteydessä. Tärkeimpiä poliisin yhteistyötahoja syytäjän lisäksi talousrikosjutuissa ovat:

- muut valtakunnalliset poliisiviranomaiset
  - o krp
    - kansainväliset asiat
- ulkomaiset poliisiviranomaiset
- veroviranomaiset
  - o verotarkastajat - erityisesti ne, joiden virkapaikkana on poliisin talousrikosyksikkö
  - o asianvalvojat
    - poliisille arvokasta kokemusta tuomioistuinkäsittelyistä
- ulosottoviranomaiset
  - o ulosottomiehet
    - erityisesti ne erityisperintään erikoistuneet, joiden virkapaikka on joko kokonaan tai osittain poliisin talousrikosyksiköissä
  - o voudit
  - o tarkastajat
- työsuojeluviranomaiset
- ympäristöviranomaiset
- tuotevalvontakeskuksen viranomaiset
- virke
- pesänhoitajat / asianajajat
- pankit
- konkurssiasiamies
- vakuutusyhtiöt
- rahoitustarkastus
- PRH
- yliopistojen professorit

Yhteistyön koordinointi viranomaisten kesken on tärkeää päällekkäisen työn välttämiseksi ja kaikkien osaamisvahvuuksien hyväksikäyttämiseksi. Yhteistyötahojen toiminnan tuntemisesta on merkittävää hyötyä myös sujuvan yhteistyön luomiseksi.

Viranomaisten kansainvälistä yhteistyötä pyritään lisäämään ja kehittämään aktiivisesti yhteisillä tietojärjestelmillä, yhdyshenkilöverkostoilla⁵⁹, järjestöillä ja sopimuksilla. Näitä ovat mm. Schengen –tietojärjestelmä, yhdyshenkilöt Ranskassa, Alankomaissa, Pietarissa, Petroskoissa, Tallinnassa, Malagassa, Pekingissä, kahdenväliset sopimukset mm. Baltian maiden ja Venäjän kanssa, Europol, Interpol, Schengen, Eurojust, European Judicial Network ja Itämeren

⁵⁹ PTN eli Polis och Tull i Norden mot Narkotika (KRP:n verkkosivut www.poliisi.fi/poliisi/krp)

alueen rikostorjuntaelin. Suomessa kansainvälisen poliisiyhteistyön keskus on KRP. Se vastaa mm. Interpolin, Europolin ja Schengenin kansallisten keskusten tehtävistä sekä oikeus- ja virka-aputehtävien käsittelystä.

Yksi tärkeimmistä kansainvälisen yhteistyön muodoista on viranomaisten välinen tiedonvaihto. Viranomaisten välityksellä tietoa pyritään saamaan myös yksityisiltä tahoilta kuten ulkomaisilta pankeilta ja vakuutusyhtiöiltä sekä valtioiden muilta viranomaisilta kuten eri rekisteriviranomaisilta. Usein tiedustelut koskevat ulkomaisia pankkitietoja, kiinteistöihin ja arvopapereihin liittyviä tietoja ja ajoneuvoihin liittyviä tietoja. Yleensä tiedustelut lähtevät ulkomaille KRP:ltä oikeusapupyynnöiden muodossa.

Rakennusallalla paljastuvissa kuittikauppajutuissa tulee ilmi usein virolaisia työntekijöitä, virolaisia yhtiöitä ja virolaisia pankkitilejä. Monialarikollisuudessa kuten huumekauppaan liittyvissä rahanpesujutuissa henkilöt, tavarat ja tapahtumat liikkuvat yleensä koko Euroopan alueella ja sen ulkopuolella rikoksen selvittämisen vaikeuttamiseksi, rikoshyödyn piilottamiseksi ja koko rikollisen toiminnan pyörittämiseksi. Esimerkiksi laajamittaisessa huumerikollisuudessa tavara on kuljetettava markkinoille eli esimerkiksi koko Euroopan alueelle tehokkaasti ja saatua rikoshyötyä varten on perustettava riittävän isot rahanpesumenetelmät. Rahanpesutarkoitukseen sopivat esimerkiksi rakennusyhtiöt, autoliikkeet tai kultaliikkeet joilla on riittävästi liikevaihtoa ja liiketapahtumia rikollisten transaktioiden peittämiseksi ja käteisen rahan käsittelemiseksi. Ulosoton kiertämiseen voidaan käyttää keinotekoisia ulkomaisia yhtiöjärjestelyjä, joihin kuuluvat mm. erilaiset trust-järjestelyt ja veroparatiisiyhtiöt. Näillä pyritään peittämään ulosottovelallisten omistusta ja jälkiä varojen siirroista ja omistuksesta. Tämän tyyppisiin järjestelyihin voi liittyä mm. oikeudellisen alan ammattilaisia kuten asianajajia asianajotoimistoineen ja asiakasvaratilineen.

3.3.8 Oikeushenkilöistä

Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytysten tutkiminen ja selvittäminen on yksi talousrikosten esitutkintaan kuuluva kokonaisuus.⁶⁰ Oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään rikoslain yhdeksännessä luvussa mm. seuraavasti:

”2§ Oikeushenkilö tuomitaan yhteisösaktoon, jos sen lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen taikka jos sen toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi.
...

3 § Rikos katsotaan oikeushenkilön toiminnassa tehdyksi, jos sen tekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ja hän kuuluu oikeushenkilön johtoon tai on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella.”

Oikeushenkilön puolesta toimimisesta säädetään RL 5:8 §:ssä seuraavasti:

”Yhteisön, säätiön tai muun oikeushenkilön lakimääräisen toimielimen tai johdon jäsen sekä oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä taikka sen puolesta työ- tai virkasuhteessa tai toimeksiannon perusteella muutoin toimiva henkilö voidaan tuomita oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta rangaistukseen siitä huolimatta, ettei hän täytä rikoksen tunnusmerkistössä tekijälle asetettuja erityisehtoja, jos oikeushenkilö nuo ehdot täyttää.”

Esitutkinnassa ongelmana ei yleensä ole oikeushenkilön tunnistaminen. Yleisin tutkittava laajoissa talousrikoskokonaisuuksissa on varmasti osakeyhtiömuotoinen toiminta sekä erilaiset holding-yhtiöt. Tulevaisuudessa isot pörssiyhtiöt eli julkiset osakeyhtiön tulevat olemaan haaste rikostutkinnalle. Yhdistykset, säätiöt, avoimet yhtiöt ja kommandiittiyhtiöt ovat harvinaisempia. Ulkomaisista järjestelyistä mainittakoon trust-järjestely, joka on yleinen esimerkiksi Englannissa ja joka tulee usein vastaan erilaisissa verojärjestelyissä ja veroparatiisiyhtiöiden yhteydessä.

Todellinen ongelma esitutkinnassa on yleensä sen selvittäminen, kuka on ollut vastuussa yhtiön toiminnasta missäkin vaiheessa ja millä perusteella eli yleiset osallisuuskysymykset oikeushenkilöön liittyen. Tälläkin seikalla on yleensä keskeinen merkitys rikoksen selvittämisen kannalta, ei niinkään oikeushenkilön

---

⁶⁰ Helminen et al 2005 s. 211

rangaistusvastuun kannalta. Oikeushenkilöön liittyvä rikosoikeudellinen vastuu on kuitenkin määritelty tarkemmin vain em. lainkohdissa. Rikostunnusmerkistöissä puhutaan pääosin vain tekijöistä. Suurimpaan osaan alussa lueteltuja talousrikostunnusmerkistöjä liittyy erillinen säännös, jonka mukaa teko on myös oikeushenkilön toiminnassa säädetty rangaistavaksi.⁶¹ Oma havaintoni on, että sekä poliisilla että syyttäjillä on edelleen vaikeuksia selvittää oikeushenkilön toiminnassa tai niiden avulla tehtyjä rikoksia. Käytännössä se näkyy esitutkintapöytäkirjojen johdannoissa ja kuulusteluissa. Esitutkinnassa ei osata selvittää oikeudellisesti relevantteja seikkoja vaan tapahtumia selvitetään liian yleisellä tasolla. Tekijöiden ja erilaisten yhtiöoikeudellisten tapahtumien välinen yhteys jää epäselväksi. Järkevien kysymysten esittäminen edellyttäisi parempaa siviilioikeudellista osaamista. Osakeyhtiön toimintaa, kirjanpitoa, tilintarkastusta, ulosottoa, verotusta, konkurssia jne. säätelevät lait tulisi tuntea. Vasta näiden lakien, toimintaympäristön käytännöistä puhumattakaan, tuntemuksen kautta kuulustelija pystyy päättämään mitkä seikat kussakin tapauksessa ovat oikeudellisesti merkitseviä ja mitä voidaan mistäkin asiasta päätellä.⁶²

Oikeushenkilön rangaistusvastuun merkitys suomalaisessa oikeusjärjestelmässä on vasta kehittymässä. On selvää, että esimerkiksi ympäristö- tai työrikoksiin liittyvän rikoshyödyn konfiskoimiseen oikeudenmukaisen rangaistusvastuun selvittämisellä on merkittävä asema sekä taloudellisesti että yksittäisten henkilöiden oikeusturvan kannalta.⁶³

3.4 Esitutkintapöytäkirja

3.4.1 Tutkimustulokset ja poliisin kannanotto

ETL 40 §:n mukaan esitutkinnan aikana kertyneestä aineistosta koostetaan esitutkintapöytäkirja. Pöytäkirjaan otetaan mukaan kaikki sellainen aineisto, jolla voidaan katsoa olevan merkitystä asian jatkokäsittelyn kannalta. Uusi

---

⁶¹ Esim. RL 32:14 § ” Kätkemisrikokseen, törkeään kätkemisrikokseen, ammattimaiseen kätkemisrikokseen, rahanpesuun ja törkeään rahanpesuun sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.”

⁶² Esim. taloudellisen aseman selvittämisestä Jaatinen 2000, s. 153

⁶³ Jaatinen 2000, s. 168, samoin Helminen et al 2005, s. 211

poliisihallitus on antanut päivitetyn ohjeen⁶⁴ poliisille esitutkintapöytäkirjan laatimisesta, jonka liitteenä on ”Käsikirja esitutkintapöytäkirjan laatimisesta” – nimetty liite.⁶⁵ Muita tarkempia säännöksiä pöytäkirjan rakenteesta ei ole säädetty. Poliisihallituksen käsikirja on melko kattava 32-sivuinen esitys, jossa esitutkintapöytäkirja jaetaan seuraaviin osiin: 1) kansilehti, 2) sisällysluettelo, 3) ilmoitus, 4) johdanto, 5) kuulustelut, 6) merkinnät ja 7) liitteet. Ohjeen alussa todetaan, että yhtenäinen kirjaamismenettely nopeuttaa ja yksinkertaistaa asian käsittelyä sekä syyteharkinnassa että tuomioistuimessa, mikä on tärkeää asianosaisten oikeusturvan kannalta. Myös oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista koskevassa lain esitoissa korostetaan pöytäkirjan merkitystä keskitetyn ja välittömän pääkäsittelyn turvaajana.⁶⁶ Poliisihallituksen ohjeessa todetaan myös, että esitutkintapöytäkirjan merkitys on entisestään korostunut sekä syyteharkinnassa että valmisteltaessa asian pääkäsittelyä tuomioistuimessa. Ohjeen mukaan pöytäkirja voi myös olla kirjallisenä todisteena, jos asianosainen tai todistaja muuttaa kertomustaan oikeudenkäynnissä. Esitutkintapöytäkirjan sisällön ohjeistukseen on tehty merkittävä päivitys, jossa kuvataan rikoksen rakennetta ja esitutkinnassa selvitettäviä seikkoja. Ohjeen mukaan esitutkinta palvelee ensisijaisesti syyteharkintaa, mutta se voi olla myös osa mahdollisen oikeudenkäynnin valmistelua. Esitutkinta-aineiston tallentamisesta ohjeessa sanotaan seuraavasti:

”Esitutkinta-aineisto tallennetaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti ja puolueettomasti esitutkintapöytäkirjaan. Käytännössä syyttäjä laatii pöytäkirjan pohjalta haastehakemuksen ja tekee asiaesittelyn. Rikosasian asianosaiset valmistautuvat niiden perusteella mahdolliseen oikeudenkäyntiin. Esitutkintapöytäkirjaan tallennettavaa aineistoa ovat henkilötodistelu eli kuulustelupöytäkirjat, selostukset esitutkinta-toimenpiteistä sekä kirjalliset todisteet (liiteaineisto). Myös siitä aineistosta, jota ei ole tallennettu pöytäkirjaan, tehdään merkintä.”⁶⁷

Ohjeista voidaan todeta, että esitutkinta nähdään yhä enemmän osana koko rikosprosessia ja merkittävänä osana koko pääkäsittelyn valmistelua. Tämä on hyvä asia monesta eri näkökulmasta: oikeusturva, objektiivisuus, aika, käsiteltävyys, tehokkuus ja prosessiekonomia.

⁶⁴ Poliisihallituksen ohje POHADno/2010/2069

⁶⁵ Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069, 1.7.2010

⁶⁶ HE 82/1995

⁶⁷ Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069, 1.7.2010, ss. 1-2

Vaikka tutkittavan rikoksen rikosoikeudellista luokittelua koskeva poliisin kannanotto ei saa oikeudellista sitovuutta, se joudutaan kuitenkin merkitsemään olettamuksena esitutkintapöytäkirjaan ja kannanottoon nojaututaan, jos rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttö tulee esitutkinnassa harkittavaksi. Helmisen et al. mukaan esitutkintaviranomaisten tulisi näin ollen olla riittävästi perehtyneitä rikosoikeuteen, jotta vältytään olennaisilta virheiltä teon rikosoikeudellisessa luokituksessa.⁶⁸

3.4.2 Kansilehti ja sisällysluettelo

Esitutkintapöytäkirjan kannessa yksilöidään epäillyt rikokset tekoaikoiheen ja –paikkoineen, rikoksesta epäillyt henkilöt, asianomistajat ja tutkinnan suorittanut poliisiyksikkö. Lisämerkintä tulee tehdä seuraavista asioista: nuoresta henkilöstä, haastamisesta, vangitsemisesta ja vapauttamisesta tai säilytyspaikasta, asiaan liittyvistä muista pöytäkirjoista sekä salassapidosta. Prosessin kannalta on erittäin tärkeää mainita, jos esitutkinnassa on määrätty takavarikko, hukkaamiskielto, vakuustakavarikko tai matkustuskielto, joka jää voimaan lähetettäessä pöytäkirja syyteharkintaan.⁶⁹

Sisällysluettelolla on suuri merkitys asian käsittelyn kannalta laajoissa esitutkintapöytäkirjoissa. Sisällysluettelo helpottaa eri asiayhteyksien seuraamista ja tarkistamista kuten kuulustelujen ja liitemateriaalin yhteyttä toisiinsa. Tämä tarkoittaa sitä, että myös liitteet on luetteloitava sivunumeroin sisällysluettelossa. Olisi toivottavaa, että sähköiset pöytäkirjat saataisiin mahdollisimman pian yleiseen käyttöön tavalla tai toisella. Niitä on jo testattu isoimmissa jutuissa, mutta yhtenäinen ja yleinen käytäntö vielä puuttuu.

3.4.3 Tutkintapyyntö ja rikosilmoitus

EPA 1 §:n mukaan rikoksesta on kirjattava ilmoitus. Poliisihallituksen antaman ohjeen mukaan poliisin tietojärjestelmään (PATJA) kirjattu rikosilmoitus liitetään esitutkintapöytäkirjaan. Ohjeen mukaan tutkintapyyntö voidaan tarvittaessa liittää poliisin tekemään rikosilmoitukseen. Tämä on hyvä käytäntö varsinkin silloin,

⁶⁸ Helminen et al 2005, s. 209

⁶⁹ Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069, 1.7.2010, ss. 8-10

kun tutkintapyyntö on useita kymmeniä sivuja. Rikosnimikkeistä ja tapahtumien kuvaamisesta ohjeessa sanotaan seuraavasti⁷⁰:

”Esitutkintapöytäkirjaan otettavaan ilmoitukseen on kirjattava rikosnimikkeeksi mahdollisuuksien mukaan se nimike, jonka teon suoritettuna esitutkinnan perusteella on syytä epäillä täyttävän. Ilmoituksen pohjaksi riittää lyhyt kuvaus kyseessä olevasta poliisin tietoon tulleesta epäilystä rikoksesta. Erityistä huomiota on kiinnitettävä siihen, että tapahtumaselostus sisältää teon tunnusmerkistökäsitteet. Ilmoitukseen ei tule liittää tekstiä, jolla ei ole liittymäkohtia tekoon tai teon tunnusmerkistöön. Selostus ilmoituksen johdosta suoritetuista tutkintatoimenpiteistä on erotettava ilmoituksesta väliotsikolla tai sijoitettava erilliseen johdantosaan.”

Kyseinen ohjeen osio vaikuttaa vanhentuneelta. Laajoja esitutkintapöytäkirjoja ei ole huomioitu mitenkään. Muutenkin ohjeen sanamuodot tunnusmerkistökäsitteistä ym. eivät ole asianmukaisia eikä informatiivisia.

Poliisin ja syyttäjän tietojärjestelmät PATJA ja SAKARI-järjestelmä ovat auttamattomasti vanhentuneet. Ne eivät sovellu eikä niitä ole missään vaiheessa suunniteltu laajojen juttujen käsittelyyn moniltakaan osin. Tämä on todettu useissa eri viranomais selvityksissä ja asiaan on varmasti tulossa muutos lähiaikoina. Nykyaikainen toimiva ja tehokas sekä oikeusturvan takaava oikeusjärjestelmä kaipaasi suhteellisen yhtenäistä tietojärjestelmää poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen välille valtavien tietomäärien hallitsemiseksi.

3.4.4 Johdanto ja liitteet

Laajoissa talousrikosjutuissa johdannon merkitys on suuri. Johdannon kautta juttuun perehtyvällä henkilöllä on mahdollisuus saada tieto siitä, mitä esitutkinnassa on tehty ja miksi.⁷¹ Johdannosta pitäisi selvittää miten esitutkinnassa on päädytty valittuihin tunnusmerkistöihin eli rikoksiin. Johdannon tulisi olla varsinkin laajoissa yli 5 000 -sivuisissa pöytäkirjoissa loogisesti ja johdonmukaisesti rakennettu. Poliisin tulisi kertoa millä perusteella reaalielämän tapahtumat vastaavat rikostunnusmerkistöjä. Poliisihallituksen ohjeistuksessa puhutaan tunnusmerkistön kuvailusta, tosiseikoista ja todisteluteemoista.⁷² Näiden

⁷⁰ Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069, 1.7.2010, ss. 11-12

⁷¹ Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069, 1.7.2010, ss. 13

⁷² Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069, 1.7.2010, ss. 13

välinen yhteys ja tarkoitus jää ohjeistuksessa hyvin epäselväksi, koska käsitteitä ei määritellä tarkemmin millään tavalla.

Johdannossa tulisi eritellä jutun oikeudellisesti relevantit seikat loogisessa järjestyksessä ja riittävästi perustellen eli oikeuslähteisiin viitaten. Tämä edellyttää poliisilta sekä oikeus- että todistusosiseikkojen hahmottamista. Lähdeviittaukset tulisi mielellään tehdä yleisen oikeustieteellisen perinteen ja tavan mukaan. Pelkkien liiteluetteloiden perusteella lukijan on lähestulkoon mahdotonta liittää asiayhteydet toisiinsa.

Johdannossa tulisi käyttää oikeudellista kieltä. Pelkkä asioiden kuvailu arkikielellä ei vaativissa jutuissa riitä vaan asioita tulisi kuvata oikeustieteessä käytettävillä termeillä kuten tunnusmerkistö, todiste, näyttö, syy-yhteys, syytä epäillä, keinotekoinen järjestely jne. sekä muiden oikeudenalojen vakiintuneella käsitteistöllä. Poliisiin tulisi ottaa enemmän mallia rikos- ja verotarkastajien tekemistä tarkastuspöytäkirjoista. Johdannossa on selvästi otettava kantaa siihen, millä perusteilla rikosta on syytä epäillä.

Laajoissa esitutkinnoissa liitteiden määrä voi olla tuhansia sivuja. Näin ollen niiden organisointi käytettävään muotoon on välttämätöntä. Tämä tarkoittaa johdonmukaista sivunumerointia, loogista otsikointia ja erillisiin osiin jakamista. Esitutinnan aikana ongelmana on liitemateriaalin jatkuva lisääntyminen. Tästä syystä olisi jo ennen tutkintaa suunniteltava ja päätettävä millä logiikalla liitteitä koostetaan. Ennakkosuunnittelustakin huolimatta tutkinnan suunnan muuttuessa tai uusien asioiden ilmitullessa, voidaan alkuperäisestä suunnitelmasta joutua poikkeamaan.⁷³

3.4.5 Kuulustelut

Kuulustelut liitetään sellaisina kuin kuulusteltu on ne allekirjoittanut esitutkintapöytäkirjaan perinteisesti järjestyksessä: asianomistajat, rikoksesta epäillyt, todistajat ja muussa asemassa kuullut.⁷⁴ Pitkissä kuulustelukertomuksissa ja laajoissa esitutkintapöytäkirjoissa kuulustelukertomuksista viitataan

⁷³ Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069, 1.7.2010, ss. 26-28

⁷⁴ Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069, 1.7.2010, ss. 14, 24

asianmukaisin viittein liitemateriaaliin. Tämä ei ole kuitenkaan aina mahdollista esimerkiksi jutun reaaliaikaisuudesta johtuen. Silloin, kun tutkintaa suunniteltaessa tiedetään varsin suurella todennäköisyydellä, että jokin asiakirja tulee olemaan todisteena, niin siinä tapauksessa siitä kannattaa tehdä yksilöity liite, johon on helppo myöhemmin viitata kaikissa eri yhteyksissä. Laajoissa asiakokonaisuuksissa kuulustelujen väliotsikointi on hyvin tärkeää jäsentelyn ja systemaattisuuden takaamiseksi.

3.4.6 Merkinnät

Merkinnät –sivu on perinteisesti ollut viimeinen sivu esitutkintapöytäkirjassa, jonka jälkeen tulevat enää pöytäkirjaan kuuluvat liitteet. Tutkinnanjohtaja tai tutkija vahvistaa merkinnät -sivun omalla allekirjoituksellaan.⁷⁵

Merkinnät –sivulle tulee kirjata tiedot seuraavista asioista⁷⁶:

- 1) esitutkinnassa käytetyistä pakkokeinoista, joita tarvitaan syyteharkinnassa ja oikeudenkäynnissä
- 2) asianosaisen viranomaiselle luovuttamasta aineistosta, jota ei ole otettu mukaan pöytäkirjaan
- 3) asianosaisen lisätutkintapyynnön suorittamatta jättämisestä
- 4) jos on sovellettu ETL 16:3 §:n mukaista 12 tunnin sääntöä
- 5) jos joltakulta on evätty oikeus toimia avustajana esitutkinnassa ETL 45 §:n nojalla
- 6) jos esitutkinnan aikana joku on lähetetty mielentilatutkimuksiin
- 7) alle 15-vuotiaan epäillyn kuulustelusta
- 8) kuulusteluista, joita ei ole sisällytetty pöytäkirjaan
- 9) muusta esitutkinnassa kertyneestä aineistosta, jota ei ole otettu esitutkintapöytäkirjaan
- 10) tiedot liitteistä eli liiteluettelo

3.5 Loppulausunnot

Ennen kuin juttu voidaan lähettää syyttäjälle, on asianosaisille varattava tilaisuus loppulausuntojen antamiseen ETL 42 §:n mukaisesti, jos se helpottaa asian myöhempää käsittelyä. Laajoissa esitutkinnoissa näin yleensä aina tehdään. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että valmis esitutkintapöytäkirja liitteineen lähetetään asianomistajille ja rikoksesta epäillyille lausuntopyyntösaatteella.

⁷⁵ Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069, 1.7.2010, ss. 28

⁷⁶ Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069, 1.7.2010, ss. 25-28

Asianosaisten antamat lausunnot esitutkinnasta liitetään pöytäkirjaan, jonka jälkeen se lähetetään syyttäjälle. Tässä vaiheessa poliisilla on myös vielä mahdollisuus tehdä lisätutkintatoimenpiteitä, jos se katsotaan tarpeelliseksi asian pääkäsittelyn turvaamiseksi ja koko prosessin kannalta järkeväksi.

Loppulausunnot ovat asianmukaisesti tehtynä erinomainen apu syyttäjälle, koska syyttäjä voi loppulausuntojen perusteella arvioida mitkä seikat asianosaisten mielestä ovat asiassa riitaisia. Myös lisätutkinnan tarpeen havaitseminen ajoissa voi järkevöittää jutun käsittelyä merkittävästi. Lausunnon antaminen on asianomaisen omassa harkinnassa.⁷⁷

---

⁷⁷ Samalla kannalla Tolvanen 2001, s. 408-418, ks. myös Poliisihallitus Liite 1 Poliisihallituksen ohjeeseen POHADno/2010/2069, 1.7.2010, s. 28

4 OIKEUDELLINEN RATKAISU

4.1 Oikeuslähteet ja oikeudellinen argumentaatio

Oikeudellinen ratkaisu koostuu Klamin mukaan normeista ja faktoista.⁷⁸ Oikeudellisen ratkaisun tulee aina perustua hyväksytyihin oikeuslähteisiin.⁷⁹ Yleisesti ongelmia ratkaistaan argumentoimalla, jolloin erilaiset asia-argumentit puolesta ja vastaan muodostavat yhden keskeisen ratkaisuperusteen.⁸⁰ Kaikessa argumentaatiossa voidaan lyhyesti esitettynä erottaa kolme osaa:

1. Yhteisesti hyväksytyt lähtökohdat (premissit)
2. Yhteisesti hyväksytyt päättelysäännöt
3. Johtopäätökset, joihin päädytään, kun aloitetaan premisseistä ja edetään päättelysääntöjen mukaisesti

Eli yksinkertaisemmin esitettynä yleisen argumentaation eteneminen:

PREMISSIT → PÄÄTTELYSÄÄNNÖT → JOHTOPÄÄTÖKSET

Oikeudellisessa argumentaatiossa sama asia voidaan ilmaista oikeudellisin käsittein seuraavasti:

OIKEUSLÄHTEET → TULKINTASÄÄNNÖT → RATKAISUT

Oikeudellista ratkaisua kuvataan usein syllogismina.⁸¹ Tällä tarkoitetaan johtopäätöksen muodostamista kahden lähtökohdan, ylä- ja alalauseen, perusteella. Johtopäätös seuraa loogisen deduktion kautta seuraavan esimerkin mukaisesti:

Kaikki ihmiset ovat kuolevaisia.	[ylälause (normipremissi, tunnusmerk.)]
<u>Sokrates on ihminen.</u>	<u>[alalause (faktapremissi, tapaht.kulku)]</u>
Sokrates on kuolevainen.	[johtopäätös (ratkaisu, tulkinta)]

⁷⁸ Klami 2000, s. 15

⁷⁹ Tolonen 2003, s. 2

⁸⁰ Laakso 1990, s. 180. Nuutila 1996, s. 129

⁸¹ Esimerkiksi Klami 2000, s. 15, Laukkanen 2002, s. 66, Tolvanen teoksessa Nuutila – Pirjatanniemi 2005, s. 307

Tämän tyyppisessä deduktiivisessa ajattelussa oletetaan, että lainopilliset ongelmat voidaan ratkaista johtamalla tulkintasuosituksia ylemmistä normeista ja systematiikasta. Nuutilan mukaan, jos tällaista oletusta ei tehdä, voidaan lainoppi ymmärtää yhdeksi ongelmanmuotoilun menetelmäksi. Tällaisessa ajattelussa Nuutilan mukaan ”rikoslainopin tehtäviin kuuluisi paitsi voimassaolevan oikeuden systematisointi ja tulkinta myös lainopillisten ongelmien uudelleen muotoilu, uudenlainen systemaattisten yhteyksien osoittaminen ja niiden näkökohtien kartoittaminen, jotka näyttävät ongelman ratkaisussa relevanteilta.” Nuutilan mukaan tällaisen metodin käyttö ei ole epätavanomaista rikosoikeudellisessa kirjallisuudessa ja se muistuttaa jossain määrin reaalisten argumenttien käyttöä.⁸²

Looginen syllogismi rakenteena ei auta oikeudellisen ratkaisun tekemistä. Syllogismin ja oikeudellisten argumentaatiomallien avulla voidaan kuitenkin paremmin ymmärtää ja jäsentää oikeudellista ratkaisua ja erityisesti siihen liittyvää juridista hermeneutiikkaa.⁸³

4.2 Oikeustosisemat ja todistusosemat

Laissa on erotettu toisistaan seikat, jotka pitää osoittaa todeksi ja todisteet.⁸⁴ Todistusteemaksi Tolvasen mukaan kutsutaan seikan ja todisteen keskinäistä yhteyttä. Todisteella pyritään näyttämään toteen jonkin seikan olemassaolo.⁸⁵ Laukkasen mukaan todistusteema voidaan nähdä myös väitteenä seikan ja todisteen välisestä näytöllisestä yhteydestä.⁸⁶

Oikeustosisemalla tarkoitetaan Tolvasen mukaan nykyisin oikeusseurauksen syntymisen kannalta välittömästi relevanttia seikkaa. Tunnuksmerkistötekijät eivät Tolvasen mukaan ole oikeustosisemakoja, vaan normatiivisia kriteereitä, joita verrataan kussakin jutussa näytettyihin tosiseikkoihin. Laukkasen mukaan konkreettinen tosiseikka on oikeustosiseman asemassa, kun se täyttää osan sovellettavan normin tunnuksmerkistöstä.⁸⁷ Tolvanen ja Frände katsovat

⁸² Nuutila 1996, s. 125-129, ks. reaalisisistä argumenteista myös Aarnio 1989, s. 241.

⁸³ Aarnio 1989, s. 141, Nuutila 1996 ss. 152-160, Laukkanen 2002, ss. 66, 118

⁸⁴ ROL 5:3§ ja OK 5:2.1§

⁸⁵ Tolvanen teoksessa Nuutila – Pirjatanniemi 2005, s. 303

⁸⁶ Laukkanen 2002, s. 65

⁸⁷ Laukkanen 2002, s. 60

kummatkin, että oikeustositseikkoina voidaan pitää seikkoja, joiden olemassaolosta välittömästi päätellään tosielämän tapahtumien ja tunnusmerkistön vastaavuus.⁸⁸

Todistustositseikka on Tolvasen mukaan todiste jonkin toisen tosiseikan olemassaolosta eli todistustositseikka voi todistaa joko suoraan tai välillisesti oikeustositseikan olemassaolosta.⁸⁹

4.3 Tosiseikasto, tunnusmerkistö ja hermeneuttinen kehä

Tunnusmerkistön ja reaalisten tapahtumien hahmottamisen kielellisyys on Hassemerin mukaan hermeneuttinen ominaisuus, joka liittyy rikosoikeudelliseen ratkaisuun.⁹⁰ Kielellisyys edeltää tulkintaa ja vasta tulkinta mahdollistaa oikeudellisten asioiden kuvaamisen. Todellisuuden kielellinen tulkinta tekee mahdolliseksi todellisuuden lukemisen tunnusmerkistöön soveltamisalaa tai sen ulkopuolelle. Nuutila painottaa myös kielen merkitystä oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa.⁹¹ Klamin mukaan oikeustositseikat ovat kielen lisäksi riippuvaisia normatiivis-yhteiskunnallisesta asiayhteydestä, joka antaa todistelulle omat juridis-prosessuaaliset erityispiirteet. Klami käyttää esimerkkinä todistamiseen liittyvistä eroista mm. mahdollisuutta todistaa sopimus, tahallisuus, isyys tai auton nopeus.⁹²

Hassemerin mukaan oikeudellisen ratkaisun tekemisen ongelma on oikeusnormin ja tosiseikaston lähestymistä koskeva ongelma.⁹³ Tosiseikastoa verrataan normeihin ja normeja verrataan tosiseikastoon. On kyse yhdestä samanaikaisesta prosessista. Lakiteksti tunnusmerkistöineen on luonteeltaan epätäydellinen; se vaatii soveltamistilanteen, jotta sitä voidaan tulkita. Oikeusnormin soveltaminen edellyttää tapauksen tosiseikkojen tulkintaa. Tosiseikkojen tulkinnan perusteella voidaan ratkaista mitkä normit soveltuvat tapaukseen. Tunnusmerkistö ei välitä tietoa todellisuudesta vaan se antaa tietyn näkökulman todellisuuteen. Voidaan

⁸⁸ Tolvanen teoksessa Nuutila – Pirjatanniemi 2005, ss. 304-305, Frände 1999, s.336

⁸⁹ Tolvanen teoksessa Nuutila – Pirjatanniemi 2005, s. 305

⁹⁰ Hassemer 1968, ss. 86

⁹¹ Nuutila 1996, ss. 153-154

⁹² Klami 2000, s. 20

⁹³ Hassemer 1968, ss. 18 ja 99

tavallaan sanoa, että tosiseikat nähdään normien kautta ja normit tosiseikkojen kautta.⁹⁴

Nuutila kysyy: ”Mistä löydämme ne kriteerit, joiden valossa me teemme tosiseikkojen ja normien tilannekohtaisia tulkintoja?” ja jatkaa ”Muotoillessamme tapauksen tosiseikastoa muotoilemme sen jo juridisesti relevanttina pitämöksemme tilanteeksi. Jo oikeustositseikaston muotoileminen on tulos oikeudellisesta valikoimisesta. Koska niin normi kuin tosiseikastokaan ei ole milloinkaan ”valmis” ja koska ”valmista” normia ei milloinkaan sovelleta ”valmiiseen” todellisuuden kielelliseen tulkintaan, olemme kehässä.” Eli tällöin sovellettavat normit ohjaavat tosiseikkojen tulkintaa ja samat tosiseikat ohjaavat normin valintaa.⁹⁵

Tolonen muotoilee oikeudellisen ratkaisun siten, että se suuntautuu yhtäältä reaaliseseen ja konkreettiseen tapaukseen ja toisaalta oikeusnormeihin ja niiden systeemiin. Hermeneuttinen kehä vallitsee Tolosen mukaan kahden sellaisen asian välillä, jotka edellyttävät toisiaan ja vaikuttavat toisiinsa sekä jotka voidaan ymmärtää vain suhteensa toisiinsa. Siten oikeudellinen ratkaisu on sidottu sovellettavaan normiin ja toisaalta reaaliseseen tapaukseen.

Tolosen muotoilu hermeneuttisesta kehästä oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa⁹⁶:

”Oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa ratkaistava tapaus ja sovellettava normi yhtäältä edellyttävät ja toisaalta määrittelevät toisiaan. Sovellettava normi löytyy yhtäältä vain tapauksen perusteella. Vastaavasti tapaus saa toisaalta oikeudellista merkitystä vain normin tulkitsemana. Jotta tietäisimme, mikä normi tulee kyseeseen, on tunnettava tapaus; tapausta voidaan luonnehtia oikeudellisesti vasta normin kautta. Vallitsee normin ja tapauksen keskinäinen vastaavuus- ja edellytysuhte... Voidaan puhua normin ja ratkaistavan tapauksen vastaavuudesta ja edellytysuhteesta taikka keskinäisestä relevanssiehdosta. Tapauksen tulee olla normin kannalta relevantti (oikeudellisesti merkitsevä), samoin kuin normin tulee olla relevantti (tapaukseen soveltuva).

---

⁹⁴ Nuutila 1996, ss. 155-157

⁹⁵ Nuutila 1996, ss. 157

⁹⁶ Tolonen 2003, ss. 59-63 ks. kuvio 7a hermeneuttinen kehä

Hermeneuttinen kehä koskee Tolosen mukaan tekstiä, sen ymmärtämistä, tulkintaa ja soveltamista.⁹⁷

Tunnusmerkistöt eivät siis kuvaa todellisuutta vaan ne antavat ainoastaan tietyn näkökulman todellisuuteen. Erityisesti talousrikostunnusmerkistöt ovat luonteeltaan hyvin avoimia. Tolvanen kuvaa tunnusmerkistön hermeneuttista kehittymistä rikosoikeudellisen käsitesysteemin sisällä seuraavasti⁹⁸:

”Tunnusmerkistö on olemassa ja ymmärrettävissä ainoastaan rikosoikeudellisen käsitesysteemin sisällä. Tunnusmerkistö viittaa systeemin ulkopuoliseen todellisuuteen. Rikosoikeudellisesti relevanttia todellisuutta ei kuitenkaan ”ole olemassa” ennen tätä viittausta, vaan se muodostetaan vasta tällä viittauksella. Näin tunnusmerkistö itse muovaa sen ymmärtämiseksi tarvittavia edellytyksiä. Tunnusmerkistö konstruoi todellisuutta, joka puolestaan vaikuttaa tunnusmerkistön tulkintaan. Näin tunnusmerkistö ja konkreettinen tapahtumainkulku selittävät toisiaan hermeneuttisella tasolla...

Tunnusmerkistöjen luokittelun ja lain soveltamisen oikeellisuus on testattavissa vain konkreettisesti tulkintatilanteessa. Tunnusmerkistö ymmärretään kussakin uudessa tulkintatilanteessa aina uudelleen ja uudella tavalla.”

Käytännön ratkaisutoiminnan haasteeksi muodostuu edellä lausutun jälkeen ylä- ja alalauseen muodostaminen eli tilanne, missä niitä kumpaakaan ei ole vielä valmiiksi annettuna. Mikä tunnusmerkistö voi soveltua konkreettiseen tapahtumainkulkuun ja mikä osa tapahtumainkulusta otetaan rikosoikeudellisesti relevantin tarkastelun kohteeksi? Miten normi- ja faktapremissien valinta tulisi perustella? Näistä kysymyksistä on nimenomaan kyse esitutkinnassa.

4.4 Esiymmärrys ja hermeneuttinen spiraali

Juridisen hermeneutiikan teorian keskeisiksi käsitteiksi ovat nousseet osan ja kokonaisuuden välinen suhde, esiymmärrys ja hermeneuttinen kehä. Aarnion mukaan osan ja kokonaisuuden suhde tarkoittaa sitä, että osaa ei voida koskaan ymmärtää irrotettuna siitä laajemmasta yhteydestä, johon se kuuluu.⁹⁹ Samalla, kun osaa määritellään kokonaisuuden avulla, kokonaisuutta rakennetaan osien tuntemuksen perusteella, jolloin syntyy kehä. Osaa ei voida hahmottaa ilman

⁹⁷ Tolonen 2003, s. 8

⁹⁸ Tolvanen teoksessa Nuutila – Pirjatanniemi 2005, s. 309-310

⁹⁹ Vertaa edellä Tolvasen ”rikosoikeudellinen käsitesysteemi”

kokonaisuutta, joka puolestaan riippuu osien hahmotuksesta. Aarnion mukaan mielikuvaa kokonaisuudesta voidaan nimittää esiymmärrykseksi. Aarnion mukaan lähestymme tulkinnan kohdetta aina esiymmärryksemme kautta. Samalla, kun tulkitsemme kohdetta, esiymmärryksemme kehittyy. Aarnion mielestä, hermeneuttisen kehän sijaan tulisikin puhua hermeneuttisesta spiraalista, koska jokainen uusi osa tai kokonaisuus, jonka konstruoimme, ylittää entisen jolloin tavallaan alkaa uusi spiraalin kierros. Kyse on tavallaan myös paremmin ymmärtämisestä. Aarnion mukaan juridista hermeneutiikkaa koskevat samat ongelmat kuin hermeneutiikkaa yleensä.¹⁰⁰ Tolvasen mukaan lainkäyttäjän oikeudelliseen esiymmärrykseen vaikuttaa tai se muodostuu juridisesta koulutuksesta, oikeuskäytännöstä, oikeuskirjallisuudesta, oikeuskulttuurista ja sosiaalisesta todellisuudesta.¹⁰¹

4.5 Tyypitapausajattelusta

Tyypitapausten avulla voidaan oikeusharkinta ja tosiasiaharkinta kytkeä toisiinsa eli toisin sanoen tyypitapaukset toimivat välittäjinä tunnusmerkistön ja todellisuuden välillä. Kuten Nuutila sanoo: ”Tyypin välittää tulkintaprosessissa yleistä ja yksittäistä, abstraktia ja konkreettista, arvoja ja todellisuutta sekä normeja ja tosiseikastoa.” Tolvasen mukaan tyypitapaus on normatiivisesti määräytynyt todellisuuden kuvaus; ”tulkintaikkuna todellisuuteen”. Tyypitapaus voi Tolvasen mukaan muodostua tunnusmerkistöön tai lain esitöihin kirjatusta esimerkeistä tai useamman samankaltaisen tapauksen tuloksena. Normatiivisen piirteen lisäksi tyypitapaus määrittyy sen yhteydellä konkreettisiin tapauksiin.¹⁰² Nuutila muotoilee asian niin, että todellisuutta voidaan jäsentää erilaisiin tyyppisiin, mutta tyyppien avulla ei määritellä todellisuutta. Se on tavallaan vain todellisuuden kuvaus. Nuutila toteaa samassa yhteydessä, että rikosoikeustieteen ongelmana on ollut liiallinen käsitteiden analysointi ilman niiden kytkemistä käyttöyhteyksiinsä.¹⁰³

---

¹⁰⁰ Aarnio 1989, ss. 140-141. Kts. myös Laakso 1990, ss. 179-180

¹⁰¹ Tolvanen teoksessa Nuutila – Pirjatanniemi 2005, s. 310

¹⁰² Tolvanen teoksessa Nuutila – Pirjatanniemi 2005, s. 311-313

¹⁰³ Nuutila 1996, ss. 161-165

4.5.1 Bulvaanit

Hyvin yleinen suunnitelmallisesti toteutettu rikoksentekotapa esimerkiksi rakennusalalla on ketjuttaa aliurakointia lyhyen elinkaaren osakeyhtiöillä. Ketjuttamisella pyritään välttämään arvonlisäveron maksu sekä työnantajamaksuja. Lyhyen elinkaaren osakeyhtiö perustetaan pelkästään rikoksen peittämistä ja rahaliikenteen ohjaamista varten. Lyhyellä elinkaarella tarkoitetaan noin 1-2 vuoden pituista aikaa, jolloin viranomaisten kontrolli ei vielä ehdi mukaan laittomaan toimintaan. Kuittikaupan paljastuessa osakeyhtiön vastuuasemassa olevat henkilöt ovat vaihtuneet useaan kertaan. Usein yhtiön vastuuasemaan on ostettu niin sanottu saattohoitaja, joka sattuu olemaan vastuussa kymmenistä konkurseista. Näille henkilöille on täysin sama, mistä oikeushenkilöistä he ovat muodollisesti vastuussa. Yksi toimintamalli on, että tosiasialliset toimijat, eli rikoksen tekijät, ostavat suoraan valmiin (pöytälaatikko)yrityksen, johon ostetaan henkilö, jolla ei missään vaiheessa ole mitään yhteyttä mihinkään toimintaan. Hänen rooliinsa on vain antaa oma nimensä PRH:n asettamia yritysoikeudellisia muotovaatimuksia täyttämään. Lyhyen elinkaaren osakeyhtiöissä kirjanpitoa ei pidetä ollenkaan eikä siten tilintarkastuksilla ole mitään merkitystä. Ammattimaisten saattohoitajien tapaan alalla on myös ammattimaisia rikollisia tilintarkastajia, joilla on satoja konkurssiin menneitä yrityksiä.

Edellä kuvatussa tapauksessa on kyseessä ns. bulvaani-järjestely, jolloin oikeushenkilö on pelkästään rikoksen toteuttamiseen tarkoitettu instrumentti eikä sillä on mitään tekemistä normaalin tai todellisen yritystoiminnan kanssa. Kysymys kuuluu, miten tällaista bulvaani-järjestelyä on oikeudellisesti arvioitava? Ja mitä seikkoja esitutkinnassa tulee tällaisessa tapauksessa selvittää¹⁰⁴?

---

¹⁰⁴ Ks. edellä kappale 3.3.8

4.5.2 Keinotekoinen järjestely veromenettelyssä

Veromenettelylaissa on säädetty oma yleisäännös keinotekoiselle järjestelylle seuraavin sanoin¹⁰⁵:

”Jos jollekin olosuhteelle tai toimenpiteelle on annettu sellainen oikeudellinen muoto, joka ei vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta, on verotusta toimitettaessa meneteltävä niin kuin asiassa olisi käytetty oikeaa muotoa...”

Kyseinen säännös liittyy läheisesti RL 29:1-2 §:iin, joissa on säädetty veropetoksen tunnusmerkistö. RL 29:1 §:n 4 kohdan ”muuten petollisesti” soveltaminen esitutkinnassa tarkoittaa usein mm. sitä, että esitutkinnassa tulee selvitettäväksi nämä avoimet VeromL:n käsitteet: olosuhde, toimenpide ja oikeudellinen muoto. Talousrikoksissa olosuhteet liittyvät yleensä tavalla tai toisella yritystoimintaan ja toimenpiteet ovat erilaisia tapahtumia eli transaktioita oikeushenkilöiden toiminnassa. Transaktiot voivat muodostua useista perättäisistä mutta erillisistä toimenpiteistä, jotka muodostavat yhden tapahtuman. Tapahtuman ja samalla rikoksen tunnusmerkistön täyttävän oikeudellisen muodon lopulliseen arviointiin voidaan tarvita useiden erillisten transaktioiden arviointia, joihin kaikkiin liittyy omat erityiset olosuhteet. Hyvänä esimerkkinä voidaan ottaa jo aiemmin mainittu tapaus KKO 2010:85. Kyseisen tapauksen perusteluissa KKO kirjoittaa varsin suoraan rikoslain tulkintaan liittyvästä siviilioikeudellisten säännösten tulkinnasta, eri oikeudenaloista ja periaatteista. KKO toteaa ratkaisussa mm. seuraavasti:

*”Elinkeinonharjoittajan omana asiana on päättää toimintansa järjestämisestä ja organisoinnista. Sekä luonnolliset henkilöt että yhtiöt ja muut oikeushenkilöt vastaavat kukin sopimuksistaan ja sitoumuksistaan omalla varallisuudellaan **siviilioikeudellisten säännösten ja periaatteiden mukaisesti**. Näin ollen kahta asianmukaisesti perustettua ja rekisteröityä osakeyhtiötäkin arvioidaan lähtökohtaisesti itsenäisinä yhtiöinä, joilla on erilliset varallisuus- ja vastuupiirinsä. Eri oikeudenaloilla esiintyy kuitenkin poikkeuksellisia tilanteita ja olosuhteita, joiden vallitessa oikeudellinen muoto voidaan erityislainsäädännön perusteella syrjäyttää. Verraten laaja soveltamisala on verotusmenettelylain 28 §:llä ja arvonalisäverolain 181 §:llä, jotka tähtäävät verottajan etujen turvaamiseen veronkierron tapauksissa. Tällä perusteella on mahdollista muun muassa samastaa yhtiöiden toiminta siten, että yhtiön saamat tulot verotetaan toisen yhtiön tuloina. Osin vastaavin tavoin ulosottoaaren 4 luvun 14 §:n ja konkurssilain 5 luvun 11 §:n säännöksillä pyritään*

¹⁰⁵ VeromL 28 § 1 mom. Ks. sama säännös AlVL 181 ½

tehostamaan ulosottoa ja ehkäisemään velkavastuun välttäminen epäasiallisin keinoin.

Rikoslain tulkinnassa voidaan kiinnittää huomiota myös muun lainsäädännön määräyksiin. Arvioitaessa esimerkiksi veropetoksessa veron määräämistä liian alhaisena ja kirjanpitorikoksessa oikean ja riittävän kuvan saamisen vaikeuttamista ***vero- ja kirjanpitolainsäädännön määräykset ovat tunnusmerkistön täyttymisen kannalta keskeisessä asemassa.*** Myös harkittaessa samastamisen kaltaisten keinojen käyttämistä rikosoikeudessa voidaan huomiota kiinnittää muiden lakien sisältöön ja tulkintakäytäntöön. Yhdenmukainen rikos- ja muiden lakien tulkintakäytäntö on omiaan lisäämään ratkaisujen ennakoitavuutta.”

4.5.3 Keinotekoinen järjestely ulosotossa

Keinotekoisesta järjestelystä ulosotossa säädetään ulosottokaaren 4:14 §:ssä, jonka soveltaminen käytännössä tarkoittaa yleensä myös rikosepäilyä. Kyse on usein ulosoton kiertämisestä, jolloin kyseeseen tulevat RL 39 -luvun velallisen rikokset. Keinotekoisien järjestelyjen määrittelyä UK:ssa muistuttaa jossain määrin VeromL:n säännöstä¹⁰⁶:

”Väite siitä, että omaisuus kuuluu sivulliselle, ei estä omaisuuden ulosmittaamista, jos

1) havaitaan, että sivullisen asema perustuu sellaiseen varallisuus- tai muuhun järjestelyyn, jolle annettu oikeudellinen muoto ei vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta, kun otetaan huomioon velallisen käytettävissä oleva omistajan määräysvaltaan verrattava valta, omistajan toimiin verrattavat toimet sekä velallisen järjestelystä saamat edut ja muut vastaavat seikat, ja

2) sellaista oikeudellista muotoa ilmeisesti käytetään ulosoton välttämiseksi tai omaisuuden pitämiseksi velkojien ulottumattomissa eikä

3) hakijan saatavaa todennäköisesti muuten saada velalliselta kohtuullisessa ajassa perityksi.

Ulosmittausta ei kuitenkaan saa toimittaa, jos järjestelyssä mukana oleva sivullinen saattaa todennäköiseksi, että ulosmittaus loukkaa hänen todellista oikeuttaan. Ulosottomiehen on sopivalla tavalla kuultava velallista ja sivullista sekä tarvittaessa hakijaa, jollei se tuntuvasti vaikeuta täytäntöönpanoa.”

---

¹⁰⁶ UK 4:14 §

Korkein oikeus on linjannut keinotekoisiiin järjestelyihin liittyvää oikeudellista harkintaa tapauksessa KKO 2010:85 varsin suoraan:

”Rikosten tunnusmerkistöjen sekä tahallisuus- ja syyksiluettavuusvaatimusten täyttymistä arvioidaan kuitenkin rikosoikeudellisista lähtökohdista rikostyypeittäin itsenäisesti. Siitä, että jokin oikeudellinen muoto tai järjestely syrjäytetään verotuksessa tai ulosmittaus- taikka konkurssimenettelyssä, ei välttämättä seuraa, että niin pitäisi tehdä myös rikosoikeudellisessa arvioinnissa. Säännöstöjen lähtökohdat ja soveltamisedellytykset ovat olennaisesti erilaiset.

Muodollisten, keinotekoisten järjestelyjen sivuuttamiseen voidaan toisinaan päätyä myös pelkästään rikoslain yleisten periaatteiden nojalla. Ne voivat koskea esimerkiksi vastuun kohdentamista. Niinpä ratkaisussa KKO 2001:86 on katsottu, että henkilö, joka ei omistanut osakeyhtiön osakkeita ja jolla ei ollut yhtiön hallinnossa muodollista asemaa mutta joka käytännössä hoiti yhtiön koko liiketoiminnan ja käytti siinä tosiasiallista määräämisvaltaa, oli velvollinen yhtiön edustajana huolehtimaan sen kirjanpidosta. Ratkaisun KKO 2001:87 mukaan verorikkomusta koskeva rikosvastuu voi kohdata myös sellaista henkilöä, joka tosiasiallisen asemansa ja toimintansa perusteella on yhtiössä vastuussa verojen ja maksujen suorittamisesta.”

KKO:n ratkaisussa edellä mainitut perustelut ovat otsikon ”Korkeimman oikeuden arvioinnin lähtökohdat” alla. Tällä KKO korostaa sitä, että lopputulos tai ratkaisu muodostuu tapauskohtaisesta kokonaisarviosta, johon sisältyy sekä siviili- että rikosoikeudellisia aineksia. Kukkonen on todennut jo vuonna 2007, että siviilioikeudelliset säännöt muodostavat keskeiset arviointikriteerit, kun valeoikeustoimia¹⁰⁷, keinotekoisia varallisuusjärjestelyjä ja takaisinsaantitilanteita joudutaan arvioimaan rikosoikeudellisesta näkökulmasta. Tunnusmerkistön mukaisuutta arvioitaessa voidaan Kukkonen mukaan käyttää mm. seuraavia arviointiperusteita: hyväksyttävä omaisuuden luovutuksen syy, liiketoiminnan luonne, normaali taloudellisen voiton tavoittelu, pitkällä tähtäimellä omistajien ja yhtiön etu, liiketoiminnan sallittu riski, vallitsevat olosuhteet, tekijän tarkoitus, liiketoiminnan luottamusperiaate, velkojien suoja, perusoikeudet ja tahallisuuden objektiivinen arviointi. Yleisemmin Kukkonen mainitsee osakeyhtiölain periaatteet ja varallisuusluovutuksia koskevat normit.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Valeoikeustoimelle tarkoitetaan muodollisesti normaalia oikeustointa, mutta jossa osapuolet eivät ole tosiasiaassa tarkoittaneet sen tekemistä.

¹⁰⁸ Kukkonen 2007, ss. 139-140

5 OIKEUSTAPAUSESIMERKKI KKO 2000:74

Esimerkkitapaus on saanut alkunsa pankin 29.9.1995 tekemästä tutkintapyyntöstä, jossa poliisia on pyydetty selvittämään ovatko kahden osakeyhtiömuotoisen autoliikkeen vastuuhenkilöt tai muut henkilöt syyllistyneet menettelyillään velallisen rikoksiin. Esitutkinta on suoritettu läänin talousrikosryhmässä ja pöytäkirja on päivätty 5.11.1996. Esitutkintapöytäkirjaan on merkitty kaksi erillistä rikosilmoitusnumeroa 4405/R/2222/95 ja 4405/R/1502/96. Rikoksesta epäiltyjä kansilehdellä ja sen lisäsivulla on lueteltu yhteensä 11 henkilöä, joista kaksi on ollut pidätettynä. Asianomistajiksi on merkitty kahden osakeyhtiön konkurssipesät. Kansilehdellä on myös merkinnät hukkaamiskiellosta, vakuustakavarikosta ja liitteistä. Esitutkinnassa tutkitut rikosnimikkeet ovat olleet velallisen epärehellisyys, velallisen petos, avunanto velallisen epärehellisyyteen, törkeä petos ja kirjanpitorikos. Tekoajat sijoittuvat vuosille 1991-1994. Pöytäkirjassa on yhteensä 375 sivua ja siihen kuuluu 13 liiteluetteloa, joissa on sivuja yhteensä 1781.

Syytteessä 7.2.1997 on vaadittu rangaistusta kuudelle eri henkilölle. Syyttäjä on vaatinut rangaistusta velallisen epärehellisyydestä, törkeästä velallisen petoksesta, kirjanpitorikoksesta ja avunannosta kirjanpitorikokseen. Syytteessä on yhteensä 24 sivua ja lisäksi liitteet.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa, joka on päivätty 20.6.2000, on ollut kysymys seuraavasta:

”A oli maksukyvyttömiä X Oy:n ja Y Oy:n puolesta maksanut itselleen yhtiöiltä olevia saataviaan. Y Oy:n maksut suoritettiin pääosin X Oy:lle kuuluneen vaihto-omaisuuden kauppahinnasta. Kysymys siitä, miltä osin teko täytti velallisen epärehellisyyden tunnusmerkistön.”

5.1 Esitutkinta

Esitutkintapöytäkirjan 47 -sivuinen johdanto alkaa tutkintapyyntöjen ja tutkinnan aloituksen kuvauksella, jossa on mainittu mm. tutkivien poliisien nimet ja virkarvot. Johdannon alku on prosessissa erittäin tärkeä, koska siinä on mahdollista kuvata, mistä kaikki on saanut alkunsa. Hyvät alkutiedot auttavat lukijaa eli

syyttäjää, tuomaria, avustajaa jne., jäsentämään ja hahmottamaan miten jutun tutkinta ja sen aikana tehdyt johtopäätökset ovat muodostuneet. Kyseisen esitutinnan ovat tehneet vanhempi konstaapeli ja ylikonstaapeli.

Asiassa on tehty pesänhoitajan pyynnöstä erikoistilintarkastus, jonka pohjalta tehdyt tilintarkastuskertomukset ovat pöytäkirjan liitteinä. Tarkastuskertomukset koskevat mm. konkurssipesän tilinpäätöksiä, omaisuuden myyntejä ja rahansiirtoja sekä yhtiöiden välistä konsernisuhdetta. Asianajajat ovat pyytäneet lisäksi erikoistilintarkastuksia asiaan liittyvistä yhtiöistä takaisinsaanti-oikeudenkäyntiä varten. Myös nämä tarkastuskertomukset ovat pöytäkirjan liitteenä. Tutkinnanjohtaja on vielä em. lisäksi pyytänyt KRP:n rikostarkastajaa tekemään muistiot kahden asiaan liittyneen osakeyhtiön kirjanpidon tarkastuksesta. Muistiot on liitetty pöytäkirjaan.

Seuraavaksi johdannossa on kerrottu tehdyistä esitutkintatoimenpiteistä kuten kotietsinnöistä, pankkitiedusteluista ja takavarikoista. Tutkinnanjohtaja on hakenut epäiltyjen irtainta ja kiinteää omaisuutta yhteensä noin 16 miljoonan markan arvosta vakuustakavarikkoon. Käräjäoikeus on määrännyt vakuustakavarikkoon tai hukkaamiskieltoon epäiltyjen omaisuutta yhdeksän miljoonan markan arvosta. Epäillyt ovat valittaneet päätöksestä hovioikeuteen, joka on pitänyt käräjäoikeuden päätöksen voimassa.

Esitutkinnassa tutkittuja rikosnimikkeitä on käytetty johdannon väliotsikkoina.

Rikokset on kuvattu johdannossa seuraavasti:

Kirjanpitorikos

- 1) *”On syytä epäillä, että X Oy:n ja Y Oy:n taseissa 30.4.91 liitetietoina käytetyille arvonnousuille ja 30.4.92 taseissa käytetyille arvonorotuksille ei ole ollutperustetta, ja täten on olennaisesti vaikeutettu oikean ja riittävän kuvan antamista yhtiöiden taloudellisesta asemasta.*
- 2) *On syytä epäillä, että X Oy:n ja Y Oy:n 30.4.93 päättyneitä tilikausia on jatkettu kirjanpitolain vastaisesti 31.10.93 saakka, ja täten laiminlyöty tilinpäätösten laatiminen 30.4.93 päättyneiltä tilikausilta. Em yhtiöjärjestyksen muutos on merkitty kaupparekisteriin 27.10.93.”*

Velallisen petos

- 1) ”On syytä epäillä, että heinäkuussa 1993 X Oy:n ja Y Oy:n hakiessa velkasaneerausta on syyllistytty velallisen petokseen jättämällä antamatta tieto muiden velkojien kannalta merkityksellisestä seikasta. Hakemuksiin jätetyistä asiakirjoista ei ilmene, että yhtiöt ovat myöhemmin tehtyjen erikoistilintarkastusten mukaan touko-kesäkuussa 1993 lyhentäneet lainojaan A:lle ja B:lle n. 7,5 miljoonaa markkaa. Kihlakunnanoikeus hylkäsi hakemukset 14.10.1993 ja hovioikeus hylkäsi hakemukset 10.12.1993.
- 2) On syytä epäillä, että X Oy:n konkurssihetken pesäluettelon vannomisen yhteydessä on salattu 864.645,00 markan saatava Z Oy:ltä ja 180.000,00 markan saatava T Oy:ltä. Tilintarkastaja C:n laatiman tarkastuskertomuksen mukaan Z Oy on jättänyt maksamatta X Oy:lle vuokria 864.645,00 markan arvosta ja T Oy on kuitannut X Oy:lle kuuluvan 180.000,00 markan maksun.”

Velallisen epärehellisyys

- 1) ”Kihlakunnanoikeus on määrännyt X Oy:n ja Y Oy:n velkasaneeraushakemuksen yhteydessä väliaikaisen maksu- ja perintäkiellon ajalle 13.9. – 14.10.1993. Rikostarkastajan kertomuksen mukaan X Oy:n pääkirjasta ilmenee, että yhtiö on lainannut em. maksu- ja perintäkieltoaikana Z Oy:lle yhteensä 455.778,00 markkaa. Edelleen tutkinnassa on ilmennyt, että X Oy on maksanut 21.9.1993 A:lle 150.000,00 markkaa ja X Oy on maksanut 1.10.1993 Y Oy:lle 700.000,00 markkaa.
- 2) Z Oy on aluksi toiminut vuokratiloissa maksaen palkat, vuokrat ym. kulut. Rikostarkastajan tarkastuskertomuksen mukaan Z Oy on ilmoittanut lääninverovirastolle, että yhtiön palkanmaksu on lopetettu syyskuussa 1991 ja työntekijät ovat siirtyneet X Oy:n palvelukseen. Kuitenkin tarkastuskertomuksen mukaan ilmenee, että useat X Oy:n palkkalistoilla olevat henkilöt ovat myyneet vuoden 1993 aikana Z Oy:n autoja. Edelleen rikostarkastajan tarkastuskertomuksen mukaan Z Oy on vuokrasopimuksen mukaan vuokrannut X Oy:ltä 1.1.1991 hallitilaa, kuukausivuokran ollessa 31.500,00 mk. Tarkastuskertomuksen mukaan Z on tehnyt uuden vuokrasopimuksen ilmeisesti heinäkuussa 1993, johon saakka vuokraa olisi tullut maksaa. Rikostarkastajan tekemän laskelman mukaan Z Oy on jättänyt maksamatta X Oy:lle vuokria 864.645,00 markkaa.”

Yhtiöiden toiminta on kuvattu erikseen omassa kappaleessa samoin kuin yhtiöiden vastuuasemassa olevat henkilöt. Toiminnan kuvaamisessa ei ole käytetty lähteitä, mutta yhtiövastuissa on viittaukset kaupparekisteriotteisiin. Vastuuasemia on kuvattu myös omassa erillisessä kappaleessa, jossa on käyty läpi osakeyhtiöiden hallitusten ja yhtiökokousten pöytäkirjoja.

Johdannon seuraava osio on otsikoitu ”Poimintoja tutkinnassa olevista tapahtumista”. Osiossa käsitellään liitteisiin sekä asianosaisten ja todistajien kertomuksiin viittaamalla mm. kiinteistöjen arvonnousua, asuntovaunujen hankintaa, osakeyhtiöiden lainojen lyhennyksiä, velkasaneeraushakemuksia ja – neuvotteluja, tilakauppoja, tilikausien jatkamista, osakeyhtiöiden välisiä lainoja, konsernisuhdetta, yhtiökokouksia ja pesänhoitajan muistioita. Yhtään viittausta epäiltyihin rikoksiin tai tunnusmerkistöihin ei ole.

Viimeinen johdannon osa on otsikoitu ”Ylivelkaisuus / Maksukyvyttömyys”. Osiossa listataan tilintarkastuksissa todettuja asioita osakeyhtiöiden kirjanpidoista ja tilinpäätöksistä. Lopussa on kerätty kuulusteltujen henkilöiden arvioita osakeyhtiöiden ylivelkaisuudesta ja maksukyvyttömyydestä. Huomiota herättävää tässäkin osassa on se, että yhtään viittausta rikokseen, tunnusmerkistöön tai rikoksen rakenteeseen ei ole otsikkoa lukuun ottamatta.

5.2 Syyteharkinta

Johtavan kihlakunnansyyttäjän tekemän syytteen alussa on myös johdanto, jossa kerrotaan yhtiöiden toiminnasta, omistussuhteista ja hallinnosta. Yhtiöiden omistajien ja johtajiston nimeämisen lisäksi johdannossa on otsikko ”Tosiasiallinen johtajuus ja päätösvallan käyttäjä”, jonka jälkeen syyttäjä kertoo pyrkivänsä näyttämään toteen, että hallituksesta eronnut henkilö, on käyttänyt osakeyhtiöissä todellista päätösvaltaa. Syyttäjä ei ole kuitenkaan maininnut virallisia tietolähteitä omistaja- ja hallitusluettelossa.

Syytekohdissa 1-2 syyttäjä vaatii rangaistusta viidelle henkilölle kahdesta kirjanpitorikoksesta. Teonkuvaus on kaksi sivua pitkä, jossa on kolme väliotsikkoa. Teot on toteutettu osakeyhtiömuotoisen autoliikkeen toiminnassa. Syyttäjän mukaan kirjanpitorikos on tehty antamalla väärää tietoa yhtiön tilinpäätöksen taseessa ja taseen liitetietona. Väärät tiedot ovat liittyneet perusteettomiin kirjanpitolain 18§:n tarkoittamiin käyttöomaisuuden arvonnkorotuksiin, joihin taas on liittynyt kiinteistöjen arvoon liittyvä ns. going concern- periaate. Epäiltyjen tekemät arvonnkorotukset ovat johtaneet käyttöomaisuuden arvostamiseen yli kirjanpitolain edellyttämän todennäköisen luovutushinnan ja poistamattoman hankintamenon välisen erotuksen. Ilman

perusteetonta arvonkorotusta yhtiön oma pääoma olisi ollut menetetty kahdessa tilinpäätöksessä. Tämä olisi johtanut OYL:n 13:2 §:n mukaiseen selvitystila-uhkaan ja synnyttänyt päätösvallan käyttäjille toimintavelvollisuuden, jolloin yhtiö olisi tullut luovuttaa selvitystilaan. Syyttäjä viittaa OYL:n 8 ja 13 lukiuihin, KPL:n 3 ja 18 §:iin sekä RL 30:9 §:ään. Näytöksi syyttäjä esittää kirjallisesti kolme eri liitettä sekä henkilötodisteluun kahdeksaa henkilöä. Kirjalliset todisteet ovat Oy:n konkurssipesän erikoistilintarkastuksen liitteenä oleva pöytäkirja 1 sivu, pankin selvitys osakeyhtiön vastuita koskevista luottopäätöksistä 3 sivua sekä 118 sivua kiinteistöjen arviointiin liittyviä asiakirjoja.

Syytekohtissa 3-4 syyttäjä vaatii rangaistusta yhdelle henkilölle avunannosta kahteen kirjanpitorikokseen. Teonkuvaus on yhden sivun pituinen. Rangaistusta vaaditaan osakeyhtiön KHT-tilintarkastajalle, joka on syyttäjän mukaan tahallaan hyvän tilintarkastustavan ja kirjanpitotavan vastaisesti hyväksynyt tilintarkastuskertomuksissaan aiemmin kuvatut käyttöomaisuuden arvonkorotukset ja esittänyt tilinpäätökset vahvistettaviksi. Syyttäjä mainitsee taas going concern -periaatteen. Lainkohdat, joihin syyttäjä vetoaa ovat KPa 15 §, OYL 10 luvun 7,9 ja 10 §:t, KPL 3, 18 ja 22 §:t sekä RL 5:3 § ja RL 30:9 §. Näyttö on sama kuin syytekohtissa 1-2.

Syytekohtissa 5-6 syyttäjä vaatii rangaistusta samoille viidelle henkilölle kuin syytekohtissa 1-2 samoin kahdesta kirjanpitorikoksesta lähes samoin perustein kuin kohdassa 1-2. Rikos on toteutettu samojen henkilöiden hallinnoimassa toisessa osakeyhtiössä. Näyttö on lähes sama kuin syytekohtissa 1-2.

Syytekohtissa 7-8 on kyse vastaavista syytteistä kuin syytekohtissa 3-4. Nyt kyse on vain samojen henkilöiden hallinnoimasta toisen yhtiön toiminnasta. Näyttö on lähes sama kuin syytekohtissa 1-2.

Syytekohtissa 9-10 syyttäjä vaatii rangaistusta kahdesta kirjanpitorikoksesta samoille henkilöille, kuin syytekohtassa 1-2. Syyttäjän mukaan rikos on tapahtunut aiempiin syytekohtiin liittyvien kahden eri osakeyhtiön toiminnassa. Syyttäjän mukaan yhtiöiden päätösvallan käyttäjät ovat laiminlyöneet velvollisuuden laatia kirjanpitolain mukaisen tilinpäätöksen ja

konsernitilinpäätöksen. Teonkuvauksessa mainitaan myös hyvän kirjanpitotavan vastaiset tilikausien muutokset ja niihin liittyvät aiemmissa syytekohtissa mainitut arvonkorotukset. Lainkohdat, joihin syyttäjä viittaa ovat KarL 14 § 1 ja 2 mom, 15 § 1 mom 4-kohta ja 2 mom, OYL 8:6 §, 9:14 §, KPL 3, 9, 10, 22 ja 22a §:t sekä RL 30:9 §. Kirjallisena näyttönä esitetään osakeyhtiön yhtiöjärjestys, muutosilmoitukset kaupparekisteriin 2 sivua, kokouspöytäkirjoja, Seppo Sarvilinnan kirjasta ”Osakeyhtiön selvitystilaan asettaminen” sivut 49-50, Risto Järvisen – Eero Prepulan – Veijo Riistaman – Yrjö Tuokon kirjasta ”Uudistettu kirjanpitolainsäädäntö” sivu 148, Sakari Niemisen kirjasta ”Kirjanpitolainsäädäntö selitettynä” sivu 23. Henkilötodistajia syyttäjä nimeää kaksi.

Syytekohtissa 11-12 syyttäjä vaatii rangaistusta edellä mainituille viidelle henkilölle kahdesta velallisen epärehellisyydestä. Rikokset ovat tapahtuneet samoissa edellä mainituissa osakeyhtiöissä. Syyttäjän mukaan osakeyhtiömuotoisesta autoliikkeestä on luovutettu kihlakunnanoikeuden maksukiellon aikana varoja ilman hyväksyttävää syytä luonnolliselle henkilölle ja osakeyhtiölle. Varojen luovutus on aiheuttanut yhtiöiden maksukyvyttömyyden. Syyttäjä kuvaa tekoa seitsemällä sivulla seuraavin otsikoin: Velallisen epärehellisyyden toteuttaminen, epärehellisyys-järjestelyn aloittaminen, edellä mainitun järjestelyn tarkoitus, yhtiöiden taloudellinen asema ja maksukyvyttömyys järjestelyn aikana, yhtiöiden taloudellinen asema, ostovelkojen kasvu, tilikausien jatkaminen, tilinpäätösanalyysin tunnusluvut, velkojen lyhennysten ja korkojen maksujen siirrot, lyhytaikaisten veloitteiden maksamisen laiminlyönnit, maksukyvyttömyysaikana suoritetut varojen siirrot, vaihto-omaisuusautojen luovutukset, tilan luovutus, asuntovaunujen luovutukset, maksukiellon aikana tapahtuneet luovutukset, vuokrasaatavien lahjoittaminen, varojen perusteeton luovuttaminen, veloitteiden perusteeton lisääminen vakuusjärjestelyin ja menettely kokonaisuutena arvostellen. Kirjallisena näyttönä syyttäjä esittää seuraavia: KHT-tilintarkastajan selvitys osakeyhtiön maksukyvyttömyyden arvioinnista, KHT-tilintarkastajan laativa tilinpäätösanalyysi osakeyhtiöstä, KHT-tilintarkastajan laatiman erityistilintarkastuskertomuksen liite kaupoista toisen osakeyhtiön kanssa, KHT-tilintarkastajan lausunto osakeyhtiön tekemistä automyyneistä, jäljennös maksukuitista, KHT-tilintarkastajan laatima

yhteenvedon osakeyhtiön tilin liiketapahtumista ja rahansiirroista, KRP:n rikostarkastajan muistio kirjanpidon tarkastuksesta, luonnollisen henkilön tiliote ja osakeyhtiön kokouspöytäkirjoja. Henkilötodistajia on nimetty yhteensä 16. Ainoa viittaus lakiin on RL 39:1 §.

Syytekohtissa 13-15 syyttäjä vaatii rangaistusta kolmesta törkeästä velallisen petoksesta edelleen samoille viidelle henkilölle. Rikos liittyy kolmeen eri osakeyhtiöön. Syyttäjän mukaan syytetyt ovat antaneet osakeyhtiöiden päätöksentekijöinä saneerausmenettelyssä harhaanjohtavia tietoja hankkiakseen oikeudetonta hyötyä kahdelle luonnolliselle henkilölle. Harhaanjohtavat tiedot liittyvät edellisessä syytekohtassa kuvattuun varojen luovuttamiseen. Syyttäjä viittaa YSA 1 §:ään, YSL 2,6 ja 7 §:iin sekä RL 39:3 §:ään. Kirjallisena näyttönä mainitaan 252 sivua asiakirjoja, jotka osakeyhtiö on toimittanut kihlakunnanoikeuteen ja hovioikeuteen velkasaneerushakemuksen yhteydessä, velallisen hakemukset ja selvitykset ja velkojien lausumat käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa. Henkilötodistajiksi on nimetty seitsemän henkilöä.

Syytekohtassa 16 syyttäjä vaatii rangaistusta myös edellisissä syytekohtissa syytetyin asemassa olleelle henkilölle törkeästä velallisen petoksesta. Syyttäjän mukaan syytetty on ulosottomenettelyssä hankkiakseen itselleen huomattavaa taloudellista hyötyä salannut tahallaan omaisuuttaan avustavan ulosottomiehen suorittaessa UOL 3:33 §:n mukaista ulosottoselvitystä hänen varoistaan ja tuloistaan. Syyttäjä viittaa RL 39:3 §:ään. Kirjallisena näyttönä mainitaan toisen esitutkintapöytäkirjan liitteet 38 sivua mm. tilitietoja, kauppasopimus ja valokuvia. Henkilötodistajia on nimetty kaksi.

Syytekirjelmän lopussa syyttäjä kuvaa sivun verran asioita otsikoilla ”Vastuun kohdentamisesta” ja ”N.N. tosiasiallinen johtajuus”.

5.3 Tuomioistuinkäsittely

KKO toteaa ratkaisunsa aluksi, että se yhtyy hovioikeuden ratkaisuun kahden osakeyhtiön maksukyvyttömyysarvioinnissa. HO on arvioinut yhtiöiden ”konkreettista” maksukykyä tilinpäätöstietoihin liittyvän todistelun sekä ”konkreettisten” maksuhäiriöiden perusteella. Perustelut sekä HO:ssa että KKO:ssa ovat maksukyvyttömyyden arvioinnin osalta vaatimattomat huomioon ottaen, että käräjäoikeus on todennut yhtiöt maksukykyisiksi ja korkeammat oikeusasteet ovat olleet asiasta eri mieltä, yksimielisesti tosin.

Tunnusmerkistön täyttymisen arvioinnin RL 39:1 §:n osalta korkein oikeus aloittaa pohtimalla, mitä kyseisessä lainkohdassa tarkoitetaan lahjoittamisella tai muunlaisella luovuttamisella. KKO toteaa, että luovuttaminen tarkoittaa velallisen varallisuusasemaa todellisesti huonontavia oikeustoimia ja viittaa samalla lain esitöihin.¹⁰⁹ Tämän jälkeen KKO on osittain eri mieltä HO:n kanssa maksukyvyttömyyden pahentumisesta. KKO:n mukaan, koska X Oy:n ja Y Oy:n velat A:lle ja B:lle ovat olleet todellisia, ei näiden yhtiöiden omien velkojen lyhentäminen ole voinut huonontaa yhtiöiden varallisuusasemaa. Sen sijaan automyyneistä yhtiölle X tulleiden varojen, jotka oli maksettu Y Oy:lle, jolla ei ollut saatavia X Oy:ltä ja jotka oli käytetty A:n ja B:n saattaviin Y Oy:lle, KKO katsoi oleellisesti pahentaneen maksukyvyttömän X Oy:n maksukykyä RL 39:1 §:ssä tarkoitettulla tavalla.

Seuraavassa kappaleessa KKO kirjoittaa lähes kokonaan silloisen RL 39:7 §:n¹¹⁰, ja toteaa, että syytetty on vielä yhtiön hallituksesta eroamisensa jälkeen käyttänyt tosiasiallista päätösvaltaa asiaan liittyvissä yhtiöissä HO:n toteamin tavoin.¹¹¹ HO on perustellut asiaa kappaleessa, jonka otsikko on ”Vastuun kohdentuminen ja tahallisuus”. HO viittaa tosiasiallisen päätösvallan arvioinnissa ennakkopäätökseen KKO 1988:95. Viittausta seuraa puolen sivun mittainen perustelu, jossa arvioidaan omistajayrittäjän toimintaa yhtiöissä. HO viittaa perusteluissaan kokouspöytäkirjoihin, syytetyn rahoittajana toimimiseen, syytetyn yhteistyöhön

¹⁰⁹ HE 66/1988 vp s. 161

¹¹⁰ ”Se joka velallisen puolesta on tehnyt saman luvun 1 §:ssä tarkoitetun rikoksen, tuomitaan niin kuin velallinen.

¹¹¹ Oikeushenkilön puolesta toimivien rangaistusvastuusta säädetty sittemmin yleissäännös RL 5:8 §:ssä HE 44/2002 vp

yhtiöiden yhteistyökumppaneiden kanssa, todistajakertomuksiin ja yhtiöiden kokouskäytäntöön. HO viittaa myös siihen, että yhtiön tilinpäätöstiedot on käyty läpi nimenomaan A:n kanssa.

KKO:n mielestä syytetty on ollut tietoinen yhtiöiden taloudellisista vaikeuksista sekä siitä, että hänen tekonsa voi vahingoittaa yhtiön velkojien taloudellista etua. KKO viittaa edelliseen kappaleeseen, missä viitataan HO:n perusteluihin tosiasiallisen päätösvallan käyttämisestä. KKO katsoo, että A on ilman hyväksyttävää syytä luovuttanut 2 260 000 markkaa yhtiön varoja Y Oy:lle, joka on lähes välittömästi käyttänyt nämä varat omien velkojensa maksamiseen A:lle ja B:lle. A:n katsotaan syyllistyneen velallisen epärehellisyyteen.

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Talousrikosten selvittämisen haasteet

Esitutinnan päätavoite on rikoksen ja rikoksella aiheutetun vahingon selvittäminen. Rikoksen selvittämisen ensimmäisenä edellytyksenä on rikoksen rakenteen tunteminen. Rikos muodostuu tunnusmerkistöstä, oikeudenvastaisuudesta ja syyllisyydestä. Esitutkinnassa on rikokseen liittyen selvittettävää mm. tekijä, teko tai laiminlyönti, seuraus, syy-yhteys, teon huolimattomuus ja muut tunnusmerkistön kannalta merkitykselliset seikat. Esitutkinnassa on selvittettävä tekijän tietoisuus tekoon liittyen: Mikä oli tekijän motiivi, ymmärsikö tekijä teon ja teon seurauksen syy-yhteyden, ymmärsikö tekijä toimivansa vastoin lain määräyksiä ja oliko tekijällä mahdollisuus toimia toisin.

Talousrikoksia selvitetään perinteisin esitutkintamenetelmin. Erilaisten pakkokeinojen ja kuulustelujen lisäksi keskeisessä asemassa ovat viranomaisyhteistyö ja tiedon hallinta. Talousrikosten oikeudellisen luonteen vuoksi tutkinta-ajat ovat hyvin pitkiä. Laajempien rikoskokonaisuuksien tutkinta-ajat ovat vuosia. Tällöin myös esitutkinnassa käsiteltävän tiedon määrä on aina suuri. Suuri tietomäärä asettaa vaatimuksia esitutkintapöytäkirjalle. 2 000 -sivuisen pöytäkirjan, jossa on 3 000 sivua liitteitä, pitää olla käsiteltävissä sekä asiaosaisten kannalta että myöhemmin rikosprosessissa. Sähköiset CD- tai DVD -levymuotoiset pöytäkirjat tekevät tuloaan vaikka yhtenäistä käytäntöä ei vielä toistaiseksi ole. Myös erilaisten teknisten apuvälineiden käyttö tiedon hallitsemiseksi esitutkinnassa, syyteharkinnassa ja tuomioistuimessa on kovaa vauhtia kehittymässä ja yleistymässä.

Suurin haaste talousrikosten esitutkinnassa on ehdottomasti lain tulkinta eli oikeuslähteiden soveltaminen.¹¹² Talousrikostutkinnan tekee haasteelliseksi oma ns. talousrikosoikeus, jossa yhdistyvät rikosoikeudelliset ja siviilioikeudelliset

---

¹¹² ”Oikeuslähteet eivät ole mikään staattinen tila tai kerrostuma, vaan jatkuvasti kehittyvä, normien ja oikeussysteemin ajatusten sekä sovellutusten hitaasti etenevä prosessi. Jokainen kannanotto oikeuslähteisiin luo samalla käsitystä oikeuslähteistä. Jokainen oikeustieteen ja tuomioistuimen oikeudellinen vaikuttaa oikeuslähteisiin.” Tolonen 2003, s. 8.

normistot.¹¹³ Tämä tarkoittaa samalla myös eri oikeudenalojen yhdistymistä. Ne sulautuvat yhteen tai ne muodostavat kokonaisuuden. Talousrikosoikeudellisen ratkaisun voidaan sanoa yleensä aina koostuvan sekä rikosoikeudellisista että siviilioikeudellisista aineksista. Tosielämän tapahtumien oikeudellinen ympäristö vaikuttaa keskeisesti normi- ja faktapremissien määrittelyyn. Rakennusalan, ravintola-alan, autokaupan tai kultaliiketoiminnan oikeudellinen ympäristö muodostuu pääosin yritysoikeudellisista normistoista. Keinotekoisien järjestelyjen, valeoikeustoimen tai ulosoton kiertämisen tunnistamisen, joka liittyy em. yritystoimintaan, edellyttää esitutkintaviranomaiselta täten siviilioikeudellisten normien tuntemusta. Talousrikollisuudessa yleensä aina yritysoikeus on keskeisessä asemassa. Osakeyhtiön toimintaa, kirjanpitoa, verotusta, konkurssia, velkajärjestelyjä, sopimuksia ja ulosottoa säätelevät lait pitää hallita, koska niiden perusteella tulee lopulta arvioitavaksi tunnusmerkistön täyttyminen. Eli kuten Tolonen on asian yleisesti muotoillut:

”Jotta voisi ymmärtää yleisluonteisia ja tulkinnanvaraisia oikeusnormeja (tekstejä), täytyy ymmärtää niitä tilanteita, joihin ne ovat sovellettavissa.”

6.2 Lain soveltamisen lähtökohdat esitutkinnassa

Jutun hahmottaminen esitutkinnassa alkaa poliisin oikeudellisen esiyymmärryksen pohjalta. Tutkivilla poliiseilla ja tutkinnanjohtajilla on koulutuksen ja työkokemuksen kautta kertynyt tietoa talousrikosten tutkintaan liittyvistä oikeudellisista seikoista ja prosesseista. Tutkintapyyntöä tai yleisemmin tietoja, joiden perusteella voidaan epäillä rikosta, analysoidaan aluksi oikeudellisen esiyymmärryksen avulla. Laajoissa talousrikostutkinta-kokonaisuuksissa tutkintaa suunnitellaan yleensä yhdessä syyttäjän, rikostarkastajien ja eri viranomaisten kanssa. Tutkinnanjohtajan vastuulla on koordinoita ja johtaa toimintaa tutkintaryhmässä. Tutkinnan alussa pitää arvioida mitä oikeus- ja todistustositseikkoja kyseisessä tapauksessa voidaan nähdä ja minkä tunnusmerkistön ne mahdollisesti täyttävät. Normi- tai faktapremissejä ei ole annettuna vaan ne on muodostettava esitutkinnan aikana. On olemassa vain

---

¹¹³ KKO 2010:85: ”Rikoslain tulkinnassa voidaan kiinnittää huomiota myös muun lainsäädännön määräyksiin.”

tosielämän tapahtumia, joita voidaan arvioida oikeudellisen esiyymmärryksen pohjalta. Luonnollisesti kaikki oikeuslähteet ovat käytössä esiyymmärryksen tueksi ja täydentämiseksi.

Talousrikostunnusmerkistöjen kielelliset kuvaukset rikoslaissa ovat hyvin suppeita tai yleisiä ja avoimia. Esitutinnan haaste on saada yhteys tosielämän tapahtumien ja oikeusnormien välille. Kuten Hassemer sanoo, oikeudellisen ratkaisun tekemisen ongelma on oikeusnormin ja tosiseikaston lähestymistä koskeva ongelma. Talousrikosten esitutkinnassa on muodostettava oikeudellisen argumentaation keinoin ne oikeustositseikat ja todistustositseikat, joiden perusteella on mahdollista arvioida tunnusmerkistön täyttymistä.

Oikeudellisessa argumentaatiossa eri oikeudenalojen yleiset opit korostuvat. Oikeudenalojen erilaiset vakiintuneet käsitteet ja periaatteet on hallittava. Asianmukaisen oikeudellisen argumentaation perusteella syyttäjällä, ja tuomioistuimella on mahdollisuus tehdä tulkintoja selvitetystä seikoista. Yleiskielisen tosielämän tapahtumakuvauksen lisäksi, esitutkintapöytäkirjassa on käytettävä oikeudellista kieltä ja oikeudellisia käsitteitä.

Pitkän esitutinnan päätteeksi poliisin tulisi pystyä selostamaan esitutkinnassa tehdyt oikeudelliset ratkaisut. Mielestäni poliisin tulisi ottaa selvästi kantaa siihen, miten se on päätenyt tehtyihin toimenpiteisiin eli miten se on tulkinnut oikeuslähteitä kyseisessä tapauksessa. Jos poliisi ei riittävästi perustele oikeudellisia ratkaisujaan, jää syyttäjälle ja tuomioistuimelle liian paljon arvailujen varaan.

Oikeustapausesimerkissä keskeiset seikat tunnusmerkistön täyttymisessä ovat varojen siirrot konsernissa osakeyhtiöistä toiseen ja osakeyhtiöstä luonnolliselle henkilölle. Rikokseen oleellisesti liittyvinä seikkoina ovat olleet käyttöomaisuuden arvonkorotukset ja niihin liittyvät kirjaukset kirjanpitoon. Arvonkorotusten arvioinnissa on jouduttu ottamaan huomioon yritysoikeudellinen yrityksen toiminnan jatkuvuuteen liittyvä going concern -periaate. Oikeustapausesimerkkiin liittyy myös siviilioikeudellinen velkasaneerausmenettely tuomioistuimen päätöksineen ja sen aikana tehdyt transaktiot. Kokonaisuutena

katsoen 24-sivuinen syytekirjelmä on kuvaus konsernissa tapahtuneista transaktioista, joista on pääosin säädetty OYL:ssa, KPL:ssa, KarL:ssa ja AYL:ssa. Jutun kirjallinen näyttö muodostuu keskeisiltä osin yritysoikeudellisista asiakirjoista, joihin myös tehdyt tarkastuskertomukset perustuvat. Avunantajaksi rikokseen epäillään kirjanpidon ammattilaista eli KHT-tilintarkastajaa.

Oikeustapausesimerkin keskiössä on myös talousrikollisuuteen yleensä aina liittyvä bulvaani-järjestely tai muu keinotekoinen järjestely. Rikoksenteelijät pyrkivät välttämään vastuuta tai saamaan toiminnan näyttämään lailliselta erilaisin peitejärjestelyin. Oikeustapausesimerkissä osakeyhtiön hallituksesta eronnut henkilö on käyttänyt yhtiössä kuitenkin tosiasiallista päätösvaltaa. Vielä tänäkin päivänä rikosprosessin eri vaiheissa kiinnitetään liiaksi huomiota kaupparekisteritietoihin, joilla ei välttämättä ole mitään tekemistä todellisuuden kanssa. Kaupparekisteriin on erittäin helppo saada tallennetuksi vääriä ja todellisuutta vastaamattomia sekä harhaanjohtavia tietoja yrityksistä.

Merkityksellistä oikeustapausesimerkkiin liittyvässä esitutinnan johdannossa on se, että siinä ei ole yhtään viittausta lakiin, esitöihin, ennakkotapauksiin tai oikeuskirjallisuuteen. Ainoat välilliset viittaukset rikoslakiin ja rikoksiin ovat väliotsikoissa, joissa on rikosnimikkeet ja joiden lisäksi ovat myös kappaleet otsikoilla ”Vastuun kohdentaminen” ja ”Ylivelkaisuus / Maksukyvyttömyys”. Tämä kertoo mielestäni siitä, että esitutkinnassa ei osata käyttää oikeuslähteitä eli niitä ei osata tulkita, jolloin niiden perusteella tehtyjä toimenpiteitäkään ei osata argumentoida asianmukaisesti. Esitutkinnasta puhuttaessa korostetaan yleensä sitä, että esitutkinnassa vain selvitetään tosielämän tapahtumia, joiden perusteella on syytä epäillä rikosta. Usein korostetaan, että poliisi ei tee lopullista päätöstä sovellettavasta tunnusmerkistöstä. Mielestäni kuitenkin 47-sivuisessa johdannossa tulisi varsin tarkasti määritellä ja perustella ne seikat, jotka liittyvät sovellettaviin lainkohtiin. Sekä *siviilioikeudellinen että rikosoikeudellinen harkinta tulisi esittää oikeudellisena argumentaationa* eikä sitä tulisi jättää pelkäksi tosielämän tapahtumien yleiseksi kuvaukseksi ilman yhtään viittausta oikeuslähteisiin.

6.3 Talousrikostutkijoilta vaadittavat tiedot ja taidot

Talousrikosten esitutkinnassa esiyymmärryksen merkitys korostuu. Tunnusmerkistöjen soveltamista ja reaalisten tapahtumien tulkintaa voidaan kehittää oikeus-kirjallisuuteen perehtymällä ja korkeimman oikeuden perusteluita analysoimalla. Prosessuaalisten säännösten sijaan rikos- ja siviilioikeudellisten normien tuntemus korostuu, ja niitä voidaan soveltaa kaikissa poliisin perinteisissä tutkintamenetelmissä kuten vangitsemisvaatimuksissa, takavarikoissa, kotietsinnöissä ja kuulusteluissa.

Esitutkinnan perustehtäviäkin suorittavilta poliiseilta edellytetään korkeaa oikeudellista osaamista vaativissa talousrikostutkinnoissa. Esitutkinnan aikana on alusta asti kyse relevanteista oikeudellisista asioista ja kysymyksistä. Tutkinnan alusta alkaen on pystyttävä tunnistamaan kunkin tutkittavan asian oikeudellinen luonne: oikeudellinen ympäristö ja rikos-, prosessi- ja siviilioikeudelliset relevantit seikat. Tutkinnanjohtajan osaaminen ei pelkästään riitä. Asioita selvittävällä esim. kotietsintää suorittavalla poliisimiehellä on oltava tietämys, mitkä seikat vaikuttavat asiakokonaisuuden oikeudelliseen arviointiin. Alustavat puhuttelut ja kuulustelut ovat merkittävässä asemassa esitutkinnan jokaisessa vaiheessa. Ilman riittävää aineellisoikeudellista osaamista kuulusteluilla ei saada kerätyksi tai selvitettyksi oikeudellisesti relevantteja seikkoja. Myös laajojen tutkintojen tiedonhallinta vastaa täysin korkeakoulutasoisen lopputyön kaltaista asioiden hallintaa ja yhdistämistä. Samoin yli tuhatsivuisten pöytäkirjojen loogisen rakenteen hallitseminen ja asianmukainen dokumentointi on vaativa tehtävä.

Tällä hetkellä poliisin menetelmät perustuvat liikaa tavallisten rikosten tutkintamenetelmiin ja niihin liittyvään osaamiseen. Yksi käytännön esimerkki: laajoissa talousrikosjutuissa kuulustelijan on pakko valmistautua kuulusteluun valmiiksi tehdyllä niin sanotulla kuulustelurungolla, jossa on suunniteltu kysymykset valmiiksi. Valitettavasti tämän tyyppinen ennalta valmistautuminen sitoo kuulustelijan liiaksi etukäteen tehtyyn suunnitelmaan. Vielä kun kuulustelun pituus saattaa olla 8-12 tuntia, jää ylimääräisten kysymysten tekeminen helpolla vähemmälle. Olen usein huomannut esitutkintapöytäkirjojen kuulusteluja lukiessa, miten kaikkein oleellisimmat kysymykset ovat jääneet kysymättä siksi, että ei ole

osattu kysyä vastauksen perusteella. Kuulustelija on kyllä kirjannut asianmukaisesti kuulusteltavan vastauksen, mutta itse asian selvitys on jäänyt täysin kesken tai annettu vastaus on voinut jopa vain sekoittaa käsiteltävää asiaa.

Laaja talousrikoskokonaisuus on kuin iso palapeli, jossa on alussa paljon pieniä epämääräisen näköisiä palasia, jotka muodostavat vain kasan paloja. Palapelin kokoamiseen vaaditaan pitkäjänteistä työtä ja jatkuvaa kokonaiskuvan hahmottamista sekä pienten osien tulkintaa. Pienistä paloista pitää yrittää hahmottaa, mihin kohtaan suurta kuvaa ne kuuluvat. Talousrikoskokonaisuudessa on kyse täysin samasta asiasta: isosta kokonaisuudesta ja pienistä paloista. Kummatkin sekä iso kokonaisuus että pienten palojen hahmottaminen vaatii oikeudellisten kysymysten hallintaa – erityisesti oikeudellista esiymmärrystä.

6.4 Esitutkinnassa tehtyjen oikeudellisten ratkaisujen merkitys talousrikosprosessissa

Esitutinnan merkitys on kiistattomasti hyvin keskeinen vaativissa talousrikosprosesseissa esitutkinnasta tuomioon. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että poliisin ja syyttäjän välinen yhteistyö on merkittävässä asemassa.

Käytännön esimerkki

Mitä seikkoja asianajajan tulee ymmärtää ja huomioida maksaessaan ulosottovelallisen asiakkaansa varoilla asianajotoimiston asiakasvaratililtä ulosottovelallisen asiakkaansa vaimon ulosottovelkoja? Miten tämän tyyppistä pankkitilitransaktiota tulisi esitutkinnassa selvittää ja mitä oikeudellisia kysymyksiä siihen liittyy? Voidaanko suomalaisen asianajotoimiston asiakasvaratiliä käyttää ulkomailla toimivan yhtiön liiketoiminnassa, jos yhtiötä hallitaan Suomesta englantilaisen trust-järjestelyn välityksellä ja yhtiön omistajuusjärjestelyt ovat hyvin monimutkaisia sopimusoikeudellisesti arvioitavissa olevien asiakirjojen perusteella? Mitä siviili- ja rikosoikeudellisia kysymyksiä mahdollisesti asiaan voi liittyä ja miten siviili- ja rikosoikeudelliset asiat voidaan kytkeä toisiinsa? Minkälaisella oikeudellisella argumentaatiolla tutkinnanjohtaja esittää epäiltyä vangittavaksi tällaisessa asiassa? Minkälaisen oikeudellisen harkinnan perusteella tutkintaa ohjataan ja tehdään tällaisessa tapauksessa?

Poliisi joutuu yhteistyössä syyttäjän kanssa koko esitutkinnan ajan tekemään oikeudellisesti hyvin merkittäviä ratkaisuja, kun se tulkitsee tunnusmerkistöjen ja reaalisten tapahtumien välistä suhdetta ohjatakseen tutkintaa oikeaan suuntaan. Poliisin on esimerkiksi pakkokeinoja soveltaessaan otettava kantaa jutun oikeudelliseen luonteeseen. Tilanteen haasteellisuutta lisää usein myös se, että pakkokeinoissa, turvaamistoimissa tai koko rikosasiassa on kyse hyvin suurista taloudellisista ja perusoikeudellisista intresseistä. Esimerkkeinä voidaan mainita useamman miljoonan euron vakuustakavarikkokäsittely ympäristö- tai pörssirikokseen liittyen tai korkeassa asemassa olevan virkamiehen tai arvostetun pankin toimitusjohtajan vangitsemisasi.

Hyvien oikeudellisten ratkaisujen tekeminen avointen talousrikostunnusmerkistöjen perusteella edellyttää jo esitutkintavaiheelta riittävän avointa mutta kuitenkin oikeudellisesti perusteltua tulkintaa. Vaikka syyttäjä ja tuomioistuin voivat lain mukaan määrätä asioita vielä selvitettäväksi, jää esitutkinnan varaan käytännössä hyvin merkittävä osa rikosoikeudellisestakin harkinnasta todisteiden hankinnan ja kokonaisarvion muodossa.

7 DE LEGE FERENDA

7.1 Erikoisyksikön perustaminen ja erikoistumismahdollisuus

KRP:n tai sisäministeriön yhteyteen tulisi perustaa vain korkeasti koulutetuista henkilöistä muodostettu 10-20 hengen tutkintaryhmä tai erikoisyksikkö. Koulutukseltaan ja taustaltaan ryhmään tulisi rekrytoida entisiä syyttäjiä, KHT-tilintarkastajia, asianajajia, varatuomareita, ekonomeja, poliiseja, verotarkastajia ja ulosottomiehiä. Ryhmässä tutkittaisiin yksi iso juttu kerrallaan tehokkaasti ja rikosprosessia kehittäen. Tätä edellyttävät vaativien rikoskokonaisuuksien laajuudet, oikeudelliset kysymykset sekä rikosentekijöiden taso. Ryhmän sekundäärisenä tehtävänä olisi ohjata ja kehittää vaativaa poliisin esitutkintaa ja sen menetelmiä. Yksikkö maksaisi itsensä takaisin tehostuneena oikeusprosessina esitutkinnasta tuomioon sekä jäljitettynä rikoshyötynä.

Poliisikoulutuksessa tulisi mahdollistaa erikoistuminen vaativiin tutkintatehtäviin. Kenttätoimintapainotteisuutta tulisi vähentää erityisesti päällystökoulutuksessa ja sen tilalle tulisi ottaa erikoistumis- tai syventymismahdollisuudet erilaisiin vaativiin tutkintatehtäviin.

7.2 Esitutkintalakiin määräys perusteluvollisuudesta ja esitutkintapöytäkirjan rakenteesta

Esitutkintalakiin tulisi ottaa selvä määräys poliisin velvollisuudesta perustella oikeudellinen harkinta vakavissa rikoksissa. Laissa tulisi edellyttää viittausta oikeuslähteisiin. Poliisi ei saa ajatella, että tutkitut seikat jalostuvat tai oikeudellistuvat esitutkinnan jälkeen vaan päinvastoin – riittävä oikeudellinen argumentaatio on oltava jo esitutkintapöytäkirjassa.

Perusteluvollisuuteen liittyen vähintäänkin poliisihallituksen tulisi tehdä uusi ohjeistus laajojen esitutkintapöytäkirjojen muotovaatimuksista. Nykyiset ohjeet on tehty vanhentuneita tietojärjestelmiä silmällä pitäen eivätkä niitä ole tehty nykyaikaisia monituhatsivuisia pöytäkirjoja varten. Esimerkiksi merkinnät –sivun paikka pöytäkirjassa on käytännön kannalta hieman hankala. Koska kyse on jatkokäsittelynkäin kannalta keskeisistä asioista ja muodoltaan tavallaan tutkinnan sisällystä vastaava, voisi sen paikka olla pöytäkirjan alussa heti rikosilmoituksen

jälkeen. Myös liitteiden luettelointi kahteen kertaan sisällysluettelon lisäksi on täysin turhaa. Liitteet olisi laajoissa esitutkintapöytäkirjoissa järkevä luetteloida asianmukaisesti vain sisällysluettelossa. Samoin hyvä käytäntö voisi tulevaisuudessa olla sisällyttää sisällysluettelo kaikkiin esitutkintapöytäkirjoihin.

Talousrikostutkintojen laajuuden kannalta olisi erittäin toivottavaa, että sähköiset pöytäkirjat otettaisiin yhtenäisesti käyttöön. Tämä edellyttäisi poliisin, syyttäjälaitoksen ja tuomioistuinlaitoksen yhteistyötä ja yksituumaisuutta yhteisten sähköisten standardien valitsemisessa.

7.3 Talousrikos- ja talousrikostutkinta -käsitteistä

Talousrikos –käsitteestä tulisi luopua virallisessa viranomaistoiminnassa. Käsite sopii ehkä puhekieleen mutta viralliseen toimintaan tai rikosprosessin analysointiin se ei missään nimessä riitä. Se ei erittele eikä määrittele riittävän tarkasti rikollisuutta tai rikoksia. Talousrikos käsitteenä vastaa lähestulkoon valkokaulusrikollisuus –käsitettä. Kun halutaan eritellä esimerkiksi yritystoiminnassa tapahtuvia rikoksia tarkemmin, on syytä käyttää rikosnimikepohjaisia käsitteitä tai nimikkeitä kuten verorikos, velallisen rikos tai rahanpesurikos. Viranomaisten rekistereissäkin olisi syytä välttää epätarkkoja käsitelmäärittelyjä tilastovääristymien vuoksi. Oikeiden rikosnimikkeiden käyttö on varmin tapa välttää väärinkäsityksiä.

Talousrikostutkinta –termi on edellisen kappaleen perusteiden myöskin harhaanjohtava ja sopiva vain puhekieleen. Tarkemmassa rikosprosessuaalisessa analyysissä käsitettä ei tule käyttää. Asianmukaiset käsitteet esitutkinnalle ovat rikosten kvalifioinnin mukaisesti ”törkeiden rikosten tutkinta” tai ”vaativa rikostutkinta”. Näiden lisäksi voidaan käyttää rikollisuutta yleisesti kuvaavia termejä kuten vakava ja järjestäytyneet rikollisuus. Vakavaan ja järjestäytyneeseen rikollisuuteen kuuluvat esimerkiksi seuraavat rikokset:

1. terrorismi
2. korkeisiin viranomaisiin tai poliittisiin päättäjiin kohdistuvat rikokset
3. törkeät henki- ja omaisuusrikokset
  - a. omaisuusarvoltaan (> 5 000 000 €) merkittävät omaisuusrikokset tai vapauden riistot esim. rahakuljetusryöstöt ja ihmiskaappaukset, joissa vaaditaan lunnaita

4. yritystoiminnassa tapahtuneet vakavat rikokset
  - a. osallisena vähintään yksi oikeushenkilö tai toiminimi
  - b. arvopaperimarkkinarikokset
5. vaativa IT- ja verkkorikollisuus
6. törkeät huumausainerikokset